

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

Institut ekonomických studií

Bakalárska práca

2007

Michal Vrábel

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

Institut ekonomických studií

Bakalárska práca

**Reakcia na Veľkú hospodársku krízu
v prednáškach Českej spoločnosti národohospodárskej
v rokoch 1931-1938**

Autor: Michal Vrábel

Konzultant: Doc. Ing. Karel Půlpán, Csc.

Akademický rok: 2006/07

Prehlásenie

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracoval samostatne a použil len uvedené
pramene a literatúru.

V Prahe dňa 25.6.2007

Michal Vrábel

Na tomto mieste by som sa chcel poďakovať doc. Ing. Karlovi Pulpánovi, Csc. za jeho cenné rady a ochotnú pomoc pri písaní tejto práce.

Reakcia na Veľkú hospodársku krízu v prednáškach Českej spoločnosti národohospodárskej v rokoch 1931-1938

Abstrakt

Táto bakalárska práca sa zaoberá problémom Veľkej hospodárskej krízy. Popisuje jedno z najzaujímavejších období hospodárskych dejín z pohľadu členov Českej spoločnosti národohospodárskej, ktorí prezentovali svoje názory na prednáškach tejto spoločnosti v rokoch 1931-1938. Členovia spoločnosti v týchto prednáškach analyzovali krízu vo svete a aj v ich vlastnej krajine, snažili sa nájsť skutočné príčiny tejto krízy, analyzovali uskutočňovanú hospodársku politiku v tomto období a navrhovali možné riešenia a cesty ako sa dostať z tejto situácie.

Reaction to The Great Depression in the Lectures of The Czech Economic Association in years 1931-1938

Abstract

This bachelor thesis deals with the problem of The Great Depression. It describes one of the most interesting periods of economic history from the point of view of the members of The Czech Economic Association who presented their opinions in the lectures of this association in years 1931-1938. The members of the association analyzed in these lectures the depression in the world and also in their own country, they tried to find the real causes of this depression, analyzed economic policies implemented during this depression and they suggested possible solutions and ways how to recover from this situation.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 TEÓRIA HOSPODÁRSKEHO CYKLU.....	4
3 SVETOVÁ HOSPODÁRSKA KRÍZA	9
3.1 STRUČNÝ PREHLAD POVOJNOVEJ HOSPODÁRSKEJ SITUÁCIE	9
3.2 OD VEĽKÉHO TRESKU K SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZE	13
3.2.1 <i>Menové problémy a kríza v bankovníctve</i>	13
3.2.2 <i>Agrárna kríza</i>	18
3.3 CESTY ZO SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZY	21
3.3.1 <i>Teoretický náhľad národohospodárov na cesty z krízy</i>	21
3.3.2 <i>New Deal</i>	24
3.3.3 <i>Anglická cesta z krízy</i>	26
4 KRÍZA V ČESKOSLOVENSKE	30
4.1 PEŇAŽNÍCTVO A MENOVÁ POLITIKA	30
4.2 POĽNOHOSPODÁRSKA KRÍZA	35
5 CYKLUS PREDNÁŠOK O NAŠEJ A SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZE	40
5.1 ZVÄZOK I.	40
5.2 ZVÄZOK II.....	44
5.3 ZVÄZOK III.	47
6 KAPITÁLOVÝ TRH A PROBLÉM ZADLŽENIA POČAS KRÍZY	51
6.1 KAPITÁLOVÁ POLITIKA	51
6.2 PRÍČINY NEDOSTATKU KAPITÁLU	54
6.3 DLHOVÝ PROBLÉM	55
7 ZÁVER.....	60
8 LITERATÚRA	63

1 Úvod

Jednotlivé ekonomiky sú zasahované krízami, ktoré majú rôznu podobu. Môžu zasiahnuť len jeden sektor, či odvetvie, alebo môžu mať vplyv na celú ekonomiku a to nielen jedného štátu. Krízy sa taktiež líšia svojou dĺžkou a hĺbkou - spôsobenými škodami, ktoré je potrebné napraviť. Z histórie poznáme aj krízy, ktoré mali silný vplyv na chod celej svetovej ekonomiky.

Obdobie Veľkej hospodárskej krízy je bezpochyby jedno z najzaujímavejších a zároveň najtemnejších období hospodárskych dejín. Táto kríza sa vymyká z ich priebehu, pretože popri tom, že zasiahla celú svetovú ekonomiku, jej hĺbka a dĺžka dosiahli rozmery, ktoré sa predtým, ani potom viac nezopakovali. Kríza mala silný vplyv na dovedajšie ekonomické učenie a vytvorila vlnu názorov na jej vznik a možnosti jej riešenia. Vznikla situácia, ktorá si vyžadovala priamu pozornosť zo strany politikov a ekonómov z celého sveta. Veľkou hospodárskou krízou sa zaoberalo množstvo odborníkov ešte dlhé roky po nej a napísalo sa mnoho prác a analýz, ktoré sa snažili objasniť, ako mohlo dôjsť v tržnej kapitalistickej ekonomike k takému prepadu a ako sa vtedajší svetoví štátnici, ekonomické obce a všetci kompetentní, respektíve všetci tí, čo mali byť kompetentní, pokúšali svoje krajiny vymaniť z tejto depresie.

Predmetom tejto práce je zobrazit' názory na Veľkú hospodársku krízu, na jej následky a východiská z nej z pohľadu československých národohospodárov pracujúcich v **Českej spoločnosti národohospodárskej**. Československí národohospodári sa vo svojich prednáškach medzi rokmi 1931 a 1938 vo veľkej miere venovali hospodárskej kríze. Kríza sa pre nich v danej dobe musela stať hlavnou témou ako problém, ktorému bolo potrebné bezprostredne čeliť aj v Československu. Národohospodári detailne sledovali vývoj svetového a československého hospodárstva, vyvodzovali z neho dôsledky a apelovali na činnosti, ktoré by sa mali uskutočniť. Táto práca sa teda zakladá na prednáškach popredných odborníkov a vzdelancov, ktorých názory mali veľkú váhu. Nejednalo sa čisto len o teoretikov, ale aj o ľudí s praktickými skúsenosťami, môže spomenúť hlavne meno Viléma Pospíšila, prvého guvernéra Národnej banky československej.¹

¹ Do úradu ho na ustavujúcej valnej hromade Národnej banky československej 21.3.1926 uviedol vtedajší minister financií Karel Engliš

Ako teoretický základ práce sú najprv načrtnuté **teórie o hospodárskom cykle**, ktoré sa vytvorili počas vývoja ekonomického myslenia. V ďalšej časti práce sa budeme snažiť prezentovať názory československých národohospodárov na hospodársku krízu vo svete a následne aj v Československu. V poslednej časti dávame špeciálny priestor **cyklu prednášok o našej a svetovej hospodárskej kríze** a vývoju kapitálového trhu počas krízy vo svete a v Československu.

Obsah práce je daný hlavne obsahom prednášok, ktoré sa však zameriavali v dostatočnej miere na najdôležitejšie otázky, čo nám umožnilo prácu vhodne rozčleniť a pritom minimalizovať množstvo nevyužitých prednášok z daného obdobia. Svoje miesto majú v časti o svetovej i o československej kríze **problémy menovej politiky, peňažníctva a bankovníctva**, ktoré sú rozoberané najmä v prednáškach od *Viléma Pospíšila, Jaroslava Píchala, Antonína Pimperera, Františka Špičku, Jána Kozáka, Antonína Bascha, Josefa Kalfusa* a tiež v teoreticky zameranej prednáške od *Aloisa Krála*. Rozoberaná bude veľmi dôležitá **úloha zlata - zlatého štandardu**, ktorého sa už bolo potrebné vzdať a začať proces demonetizácie zlata. V jednotlivých štátoch bude popísaná situácia v bankovom sektore a taktiež činnosť dôležitých inštitúcií a zoskupení, ktoré konali, alebo sa vyjadrovali k daniu v menovej politike. V časti práce o peňažníctve a menových problémoch v Československu sa budeme zaoberať taktiež devalváciou československej koruny a takisto aj zamyslením nad úlohou ceduľovej banky, ktorá bola v Československu stále len v počiatkoch.

V rámci časti práce o svetovej hospodárskej kríze rozoberieme **možnosti východísk z krízy**, pričom sa konkrétne budeme venovať ceste anglickej a Novému údelu v Spojených štátoch amerických. Na jednej strane budeme hovoriť o anglickej ceste rýchlej devalvácie v spojení s primeranou expanzívnuou politikou, ktorá svojimi výsledkami dokázala svoje uplatnenie. Na druhej strane sa budeme venovať špecifickej Roosveltovej ceste intervenčných zásahov a verejných prác, ktorej výsledky nie sú také jednoznačné. Táto časť práce je podložená prednáškami *Viktora Jansu, Cyrila Čechráka*, či *Josefa Vaněka*.

Vymedzený priestor má v práci aj **analýza krízy vo svetovom a československom poľnohospodárstve**, ktorá je tvorená hlavne prezentovanými názormi z obsiahlych prednášok *Josefa Anthropiusa* a *Vladislava Brdlika*. Opísaná bude otázka obilného monopolu a jeho vplyvu na ochranu domácej poľnohospodárskej výroby. Záverečná časť práce, venovaná otázkam kapitálového trhu a problému zadlženia, je založená na tvorbe plodného autora *Karla Karáska* a tiež na prednáške od *Karla Doležela*.

Z ostatnej použitej literatúry môžeme zo zahraničných autorov spomenúť najmä prácu *Milтона Friedmana* a *Anny Jacobsonovej* o monetárnom vývoji v Spojených štátoch amerických a aj dielo *Kennetha Galbraitha* o krachu newyorskej burzy a kríze v Amerike. Z československej literatúry, ako faktografický podklad poslúžila kniha od *Vlastislava Lacinu* - *Velká hospodářská krise v Československu 1929-1934*. Taktiež sa treba zmieniť o prácach *Karla Engliša*, *Josefa Macka*, alebo o zaujímavej práci *Theodora Pistoriusa* zameranej na švédsku cestu z krízy. Členovia Českej národohospodárskej spoločnosti vypracovali aj množstvo ďalšej literatúry spojenej s týmto obdobím, ktorá nebola prezentovaná ako prednášky tejto spoločnosti, ako napríklad práca *Aloisa Krála* s názvom *Peníze a úrok*, alebo práca *Karla Karáska* - *Několik hospodářských problémů (Banky - Měna - Diskontní politika - Platební bilance)*.

2 Teória hospodárskeho cyklu

Za základné teórie hospodárskeho cyklu môžeme považovať tie, ktoré dokázali ovplyvniť vývoj ekonomických teórií, myslenie ekonómov. Teórie sa dajú začleniť do určitého chronologického poradia, keď môžeme sledovať nadväznosti a vzájomné reakcie na jednotlivé práce. Vo všeobecne však nie je možné presne vymedziť teóriu, ktorá je dnes platná a prijímaná všetkými bez výnimky. Navyše je jasné, že teória sa ďalej vyvíja a zdokonaľuje.

Teóriou hospodárskeho cyklu sa zaoberal už v počiatkoch 20. storočia **Wesley C. Mitchell**. Za najvýznamnejšie diela môžeme považovať prácu *Hospodárske cykly a ich príčiny* z roku 1913 a neskôr aj prácu *Hospodárske cykly: Problém a jeho kontext*. Jeho diela boli založené najmä na empirických poznatkoch z amerického hospodárskeho vývoja, pričom na vysvetlenie vývoja hospodárskeho cyklu je v jeho ponímaní najpodstatnejší vývoj zisku.

Ak chceme hovoriť o teóriách hospodárskeho cyklu, ktoré hlboko zasiahli do ekonomického zmýšľania, nemôžeme opomenúť prácu **J.A. Schumpetera**. Jeho teória je založená na inovačných vlnách, ktoré spôsobujú reálny cyklus. Rozlišuje medzi statickou a dynamickou ekonomikou, pričom pod statickou ekonomikou chápe ekonomiku, kde neexistuje neistota, ekonomický profit, ekonomický rast, a to pri stabilnej ponuke peňazí a cenovej hladine, teda ide len o čistú reprodukciu. Inovácie, kvalitatívne zmeny vo výrobnom procese, spôsobujú prechod od statickej ekonomiky k dynamickej. Nositeľom inovácie je podnikateľ, pričom hlavnými nositeľmi sú veľké firmy, ktoré majú prostriedky na vedu a výskum. V práci *Hospodárske cykly* opísal teóriu priemyselného cyklu. Obdobie konjunktúrneho vzostupu charakterizuje, ako presadzovanie inovačného procesu do podnikov a odvetví, ktorý sa šíri na základe úzkej prepojenosti ekonomiky. Objavuje sa podnikateľský zisk a rastie dopyt po úveroch. Vývoj ekonomiky sa spomaľuje s klesajúcimi cenami. Podnikatelia stratia zisk a musia splácať bankové úvery z obdobia konjunktúry, čo vedie k depresií, z ktorej sa dá dostať novými inovačnými procesmi, na ktorých závisí aj dĺžka cyklu.²

Ludwig von Mises, ktorý nadväzoval na rakúsku školu, sa taktiež venoval hospodárskemu cyklu. Misesov prínos v tejto oblasti predstavuje aj založenie *Rakúskeho*

² Sojka, Milan a kolektív. Dějiny ekonomických teorií. Praha: Karolinum, 1999. str. 278-281.

inštitútu pre výzkum hospodárskych cyklov. Jeho všeobecný odpor voči štátnym zásahom do ekonomiky, ktoré považoval za príčiny porúch v kapitalistickej ekonomike, sa prejavil v jeho teórii hospodárskeho cyklu, kde za príčinu jeho vzniku považuje štátnu inflačnú politiku. Táto teória hlása, že v prípade depresie by vláda v prvom rade nemala zasahovať do trhového vyrovnávajúceho procesu. Misesov priamy pokračovateľ Murray N. Rothbard dokonca tvrdí, že vládne zásahy vždy len priťažili pri snahe uzdravovať ekonomiku. Podľa Misesovej teórie je nielen potrebné, aby vláda bránila inflačnému šíreniu úverov, a tým bránila vzniku depresie, ale predovšetkým, aby sama nevytvárala inflačné tlaky.³

Kritika teórie rakúskej školy bola spočiatku tvorená hlavne kritikou „predpokladu“ plnej zamestnanosť. Haberler ďalej kritizoval teóriu, ktorá popisuje obdobie expanzie, ako obdobie „preinvestovanosti“. Mises vyvracia Haberlerovu kritiku tým, že dodatočné investície sú možné len vtedy, ak je dostupná dodatočná ponuka kapitálových statkov. Tvrdí, že v období expanzie sa zvyčajne zvyšuje spotreba, a teda nezabezpečuje viac kapitálových statkov pre novú investíciu. Ďalšia kritika Misesovej teórie smeruje k jej nedostatkom vo vysvetlení, prečo sa jednotlivé cykly nadväzovane opakujú.⁴

Medzi významných kritikou rakúskej školy patril **John Maynard Keynes**, ktorého rozsiahle dielo sa dotýkalo aj teórie hospodárskych cyklov. Keynesova teória vznikla v období, keď silneli obavy z toho, či samoregulujúce sily dokážu vrátať ekonomiku do rovnovážneho stavu. Veľký vplyv na zmenu myslenia zohrala Veľká hospodárska kríza, ktorá posilnila myšlienky dlhodobej stagnácie kapitalistickej tržnej ekonomiky. Kritika, alebo odlišnosť Keynesových názorov od rakúskej školy, spočívala hlavne v jeho teórii úspor a investícií ako úplne separovaných procesov. Tým sa mení aj celková úloha vlády počas depresie z pasivity na silne aktívnu politiku, ktorá by sa mala snažiť o zvyšovanie celkových výdajov, teda o stimulovanie investícií a znižovanie výdajov. Keynes doporučoval v prípade neúčinnosti peňažnej a úverovej politiky pri vyrovnávaní sklonu k investíciám a sklonu k úsporám, využiť na vytvorenie dodatočného efektívneho dopytu štátny rozpočet, ktorý by financoval verejné práce. Pre túto situáciu pripustil aj nevyrovnaný rozpočet.

Základným prvkom Keynesovej teórie je fakt nevyčisťovania trhov. Ceny nie sú flexibilné a cenová hladina sa nemení jednoducho. Dochádza k rigidnosti nominálnej mzdy smerom nadol, ktorá bráni potrebnému „neoklasickému“ zníženiu reálnych miezd pre

³ Rothbard, Murray N.. *America's Great Depression*. Auburn: The Ludwig von Mises Institute, 2000. str. 19-20

⁴ Mises, Ludwig von. *Human Action*. In: Rothbard, Murray N.. *America's Great Depression*. Auburn: The Ludwig von Mises Institute, 2000. str. 30-31

automatickú likvidáciu nedobrovoľnej nezamestnanosti. V dôsledku poklesu miezd klesá efektívny dopyt.

Vysvetlenie depresie v Keynesovej teórii môžeme nájsť aj v špeciálnom prípade **pasce likvidity**. Vznik pasce likvidity v Keynesovej teórii vychádza z toho, že úroková miera závisí na preferenciách likvidity a množstve peňazí v obehu a nie na časových preferenciách. Dochádza k nej, ak úroková miera hlboko klesne a tým vzrastie špekulačný dopyt po peniazoch až do nekonečna a ďalší pokles úrokovej miery nebude možný.

Jedným z ekonómov, ktorí sa obsiahle venovali teórii hospodárskeho cyklu je **Friedrich August von Hayek**. Patrí do skupiny autorov vyznávajúcich **monetárnu teóriu obchodného cyklu**. V diele *Teória peňazí a obchodný cyklus* sa Hayek snaží objasniť teóriu založenú na fakte, že zdrojom ekonomickej nerovnováhy sú peniaze. Nerovnováhu vyvoláva nerovnomernosť pohybu jednotlivých cien, ktorý od seba odkláňa ceny spotrebných a výrobných statkov. Hayek rozlišuje dva prípady. V prvom prípade dochádza k dobrovoľným úsporám a v druhom pri existencii inflácie k úsporám vynúteným.

Nesúlad medzi cenami spotrebných a výrobných statkov dochádza v prípade existencie úverovej expanzie, teda vynútených úspor. Úver spôsobuje výrobu väčšieho množstva výrobných statkov ako statkov spotrebných. Vzniká nerovnováha medzi ponukou a dopytom spotrebných statkov, pretože podľa Hayeka zväčšovanie investícií urýchľuje rast príjmu, čo zvýši dopyt po spotrebných statkoch a ponuka zostane rovnaká. Rast dopytu po úvere však zvyšuje úrokovú mieru, ktorá dosiahne úrovne, kedy už odrádza od ďalšieho investovania. Tento okamih považuje Hayek za počiatok depresie, počas ktorej klesá spotreba a dochádza k obnove úspor.

Hayek považuje investovaný kapitál za špecifický statok, ktorý sa nedá použiť na iný cieľ, aj preto vidí riešenie predchádzania poruchám jedine v neutrálnych peniazoch. Tieto peniaze, ktoré neovplyvňujú pomerné ceny, či mieru zisku sú však skôr len utópiou. Hayek je proti akémukoľvek zasahovaniu do obehu peňazí v ekonomike, aby ponuka peňažných tovarov ostala v rukách súkromného sektoru.⁵

Popri spomínaných teóriách sa rozvinula aj **teória nadvýroby a teória podkonzumu**. V oboch prípadoch sa jedná o teórie, ktoré sú vcelku populárne. V prípade teórie nadvýroby však ťažko hovoriť o tom, že by dávala zmysel. Už len pojem všeobecnej nadvýroby je ťažko predstaviteľný. Tovar sa musí dať predat' za určitú cenu, aj keď nízku, ktorá bude pravdepodobne znamenať straty pre predajcu, ale tým sa nič nemení

⁵ Sojka, Milan a kolektív. Dějiny ekonomických teorií. Praha: Karolinum, 1999. str. 51-52

na tom, že všeobecná nadvýroba nie je možná. Teória podkonzumu bola v rozpore so Sayovým zákonom a bola používaná na kritiku jeho teórie ponuky vytvárajúcej si vlastný dopyt. Táto teória však bola nahradená už spomínanou Keynesovou teóriou.

V roku 1967 uviedol monetarista **Milton Friedman** model so mzdovou ilúziou robotníkov, nazývaný aj **model s nedokonalou informáciou** a o pár rokov na to, **Robert Lucas** pridal k predpokladu nedokonalkej informácie aj **predpoklad racionálnych očakávaní**. V oboch prípadoch sa jedná o teóriu agregátnej ponuky, ale tá sa prekrýva s teóriou hospodárskeho cyklu. K týmto dvom modelom môžeme pridať **model s nepružnými cenami**. Ide síce o model s nevyčisťujúcimi sa trhmi, ktorý predpokladá nepružnosti cien, ale takisto ako Friedmanov a Lucasov model vysvetľuje, že produkt sa odlišuje od potenciálneho produktu, ak sa cenová hladina líši od očakávanej cenovej hladiny. Vysvetlenie odchýlky od potenciálneho produktu je teda vysvetlením aj hospodárskeho cyklu.

Friedmanov model s nedokonalou informáciou je kritizovaný tým, že robotníci si rýchlejšie uvedomia zmenu ceny, lebo množstvo tovarov kupujú každý deň. Robnorníci si časom takisto uvedomia, že pri náraste výroby a dopyte po práci sa zvýšia ceny. Ďalším problémom je, že empiricky je pozorovaný skôr procyklický, ako proticyklický pohyb reálnej mzdy. Lucasov model sa dá kritizovať rovnako, pretože v ňom platí tiež nedokonalá informácia.

Nová klasická teória sa v súčasnosti presunula k **teórii reálneho hospodárskeho cyklu**, ktorý posunul svojím prínosom chápanie cyklu oveľa ďalej. Táto teória predpokladá vyčisťujúce sa trhy a racionálne očakávania. Kolísanie produktu vysvetľuje hlavne zmenami produkčnej funkcie. Dochádza ku kolísaniu samotného potenciálneho produktu, a nie k odchýlkam produktu od potenciálneho produktu. Zmeny produktu sú teda podľa teórie reálneho hospodárskeho cyklu vždy spôsobené reálnym faktorom, zmenou produkčnej funkcie. Teória ďalej predpokladá, že robotníci a firmy sami optimálne rozhodujú o zvýšení, či znížení zamestnanosti a výstupu za danej situácie. Keďže optimálne rozhoduje sám súkromný sektor, stabilizačná politika by podľa teórie reálneho hospodárskeho cyklu znamenala len narušenie tohto optimálneho rozhodovania. Táto teória čelí kritike prílišného zdôrazňovania technologických šokov. Navyše neobsahuje multiplikačný efekt, čo znamená, že na veľký cyklus treba veľký šok. Vyčíta sa jej aj malá pozornosť pôsobeniu peňazí a cenovej hladine. Na druhej strane k vylepšeniu teórie došlo v prípade uvažovania existencie dopytových šokov pomocou ktorých, je možné vysvetliť súčasný rast produktu aj cenovej hladiny.

V súčasnosti sú v popredí teórie monetaristov, nových keynesiáncov, či teória dynamického stochastického modelu všeobecnej rovnováhy. Každá z týchto teórií sa od seba odlišuje už len v určení základného pôvodcu krízy. Hovoriť o teórii, ktorá by plne uspokojila potreby vysvetlenia hospodárskeho cyklu sa dá len veľmi ťažko. Najlepším spôsobom overenia platnosti teórií je samozrejme ich aplikácia, alebo využitie v praxi. Veľká hospodárska kríza je jednou z udalostí, ktorá spôsobila revolúciu v ekonomickom myslení. Obrátila ho proti samoregulujúcim mechanizmom trhovej ekonomiky. Či došlo k správnej zmene smeru rozmýšľania je možné zistiť len z overenia príčin krízy. Zložitosť tohto problému je však v tom, že sa nedá hovoriť vyslovene len o jednej príčine, ktorou by sme mohli problém objasniť. Vplyv prvej svetovej vojny a štrukturálnych zmien evidentne zohral určitú úlohu. Tieto dôvody však ťažko vysvetlia obrovský deflačný pokles, ktorý nastal.

3 Svetová hospodárska kríza

3.1 Stručný prehľad povojnovej hospodárskej situácie

Prvá svetová vojna mala silný vplyv na ďalší vývoj svetového hospodárstva. Jednou z hlavných zmien, ktoré priniesla, bola zmena veriteľsko-dlžníckych vzťahov. Táto zmena stála Anglicko silné postavenie vo svetom hospodárstve, zatiaľ čo sa Spojené štáty americké dostali do pozície, v ktorej nikdy predtým neboli. Podľa Viléma Pospíšila „do úlohy vtedy najmocnejšieho činiteľa finančného a hospodárskeho po vojne spadli bez potrebnej tradície a bez skúseností vo veciach európskych.“⁶ Tento poznatok však nič nemenil na tom, že Spojené štáty prežívali obdobie rýchleho rozvoja, ktorý so sebou priniesol vlnu optimizmu a pozitívnych očakávaní do budúcnosti.

Anglicko, ako aj iné veľmoci predchádzajúcich období sa na rozdiel od Spojených štátov nachádzalo v ťažkej pozícii, ktorú zhoršil aj rozvoj výroby v kolóniách. Ten zostril konkurenciu a staré veľmoci mali problém udržať si kolónie ako odbytišťa a zdroje surovín. Z toho vyplynuli aj povojnové krízy v rokoch 1921 a 1923 a ich dosah mal vplyv aj na vznik Veľkej hospodárskej krízy.

Dôležitú úlohu zohrali **reparačné platby**, ktoré boli príčinou spomínaných zmien vo veriteľsko-dlžníckych vzťahoch. Bývalý guvernér Národnej banky československej Vilém Pospíšil vo svojej prednáške *O některých hospodářských a formálních stránkách poválečných poměrů úvěrových* z februára 1936 kritizuje politiku reparácií, keď tvrdí, že táto politika „udržující neistotu o dosahu hospodářských důsledkov vojny bola korytom, z ktorého sa v Nemecku vyvíjala mentalita katastrofálnej inflačnej politiky.“⁷ Nemecko pokladá za najlepší príklad nevysporiadanej likvidácie vysokého štátneho dlhu inflačným znehodnocovaním mien.

V auguste 1922 Anglicko navrhlo zrušiť vzájomné vojnové politické dlhy. Zámerom bolo nežiadať viac od dlžníkov, ako oni sami majú platiť Spojeným štátom. Prevládajúci optimizmus spôsobil, že sa presadil návrh, podľa ktorého bude každý štát platiť v rámci svojich možností (hospodárskej kapacity). To umožnilo Anglicku

⁶ Pospíšil, Vilém. Světové problémy měnové. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 3, str. 6 (Všetky citáty do slovenčiny preložil autor bakalárskej práce.)

⁷ Pospíšil, Vilém. O některých hospodářských a formálních stránkách poválečných poměrů úvěrových. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, zväzok 12, str. 8

podporovať úvery finančnej rekonštrukcie do strednej Európy. Cieľovou krajinou bolo hlavne Nemecko, do ktorého prúdili úvery nielen z Anglicka, ale aj zo Spojených štátov. Stúpala výroba, ale taktiež špekulatívne transakcie, keďže poskytované úvery boli na krátku dobu a zároveň umiestňované na dlhodobé viazanosti.⁸ Všeobecne však „prúd amerických úverov do Európy zastrel skutočný stav vecí a na tom podklade sa viedli refundácie amerických dlhov a zápas o úpravu reparácií.“⁹

Ak sa snažíme hľadať udalosti, ktoré priamo ovplyvnili ďalšie dianie vo svetovom hospodárstve a najmä vznik a priebeh Veľkej hospodárskej krízy, musíme sa zastaviť pri obnovení zlatého štandardu vo Veľkej Británii. Návrat k **zlatému štandardu** sa uskutočnil v roku 1925. Winstonovi Churchillovi sa v tomto roku podarilo s Veľkou Britániou vrátiť na starú predvojnovú úroveň vzťahu zlata, doláru a libry. „Niet pochyb, že Churchillovi viac imponovala vznešenosť tradície ako nepatrnejšie dôsledky nadhodnotenia, ktorým, ako sa predpokladá, nerozumel.“¹⁰ Nadhodnotenie libry znamenalo pre britských občanov nakupovať s týmito librami tovar, ktorého cena stále zohľadňovala vojnovú infláciu. To zapríčinilo silnú neochotu zahraničia nakupovať v Británii, a naopak Británia poskytovala výborné podmienky na predaj.

Od roku návratu k zlatému štandardu vznikali výmenné krízy, k čomu sa pridala aj zlá situácia na uhoľnom trhu. Neskoršia snaha o zníženie nákladov a cien viedla k všeobecnému štrajku v roku 1926. Zlato unikalo z Veľkej Británie, alebo Európy do USA, čo by v prípade vysokých cien tovarov a nízkej úrokovej miery znamenalo minimalizovanie nákupov a investícií v danej krajine.¹¹ Od roku 1925 až do roku 1929 poklesli ceny vo Veľkej Británii o 8 %. Milton Friedman v tomto prípade uvažoval, či by Veľkej Británii nepomohla väčšia monetárna expanzia zo strany USA a Francúzska, ktorá by možno pribrzdila pokles cien v danom období.

Problému obnovenia, respektíve neobnovenia zlatej meny sa venoval aj *Antonín Basch* vo svojej prednáške *Mezinárodní peněžnictví a finančnictví v letech světové krise*. *Basch* je názoru, že menová stabilita po vojne nebola obnovená, pretože nebola obnovená zlatá mena a meny boli ku zlatu len pripútané. Po vojne sa navyše rozšírila mena zlatej devízy, čo nastalo kvôli obave z nedostatku zlata. Túto myšlienku presadzoval najmä Gustáv Cassel. *Basch* nachádza nevýhody v menovom režime zlatej devízy hlavne

⁸ Pospíšil, Vilém. Světové problémy měnové. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, svazok 3, s. 6

⁹ Pospíšil, Vilém. Světové problémy měnové. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, svazok 3, s. 6

¹⁰ Galbraith, John K.. The Great Crash. New York: Penguin Group, 1954. str. 38

¹¹ Galbraith, John K.. The Great Crash. New York: Penguin Group, 1954. str. 38

v nenastávaní presunu medzi štátmi tak, ako sa to deje pri prevode zlata, kedy sa zužuje úverová základňa, kúpna sila v jednom štáte a rozširuje v druhom. Pri transfere plátov pomocou devíz k tomu nepríde. Tento režim nemá automatické účinky, transfer sa stáva jednoduchším a dochádza k uľahčovaniu medzinárodných prevodov a úverov. Ďalšiu nevýhodu vidí *Basch* v nedostatočnej reštrikcii obeživa, alebo úveru v zemi, z ktorej sa pohľadávky prevádzajú. Významnou nevýhodou režimu zlatej devízy je podľa *Bascha* aj umiestňovanie veľkých obnosov devíz u ceduľových bánk v Londýne a v New Yorku, a tým strata kontroly nad peňažným trhom.

Rýchle zvyšovanie zásoby devíz *Basch* spája najmä s vývojom francúzskej meny. Svetová zásoba devíz prestala rásť a medzinárodná úverová expanzia začala klesať, keď Francúzsko prešlo k čistému zlatému štandardu, pričom vrchol dáva do súvisu s francúzskou menovou politikou. „*Dá sa povedať, že keby bolo Francúzsko stabilizovala najmenej o rok skôr, že by expanzia medzinárodného úveru pomocou gold-exchange-standardu nebola nadobudla takého rozsahu a bola by skôr ukončená.*“¹² *Basch* teda tvrdí, že bez meny zlatej devízy by nedošlo k expanzii krátkodobých medzinárodných úverov.

Tabuľka č. 1

Zásoba devíz čelných ceduľových bánk (v miliónoch dolárov):

Koncom roku	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
ČSR	35,5	61,7	68,7	74,4	67,2	72,5	31,4
Francúzsko	19,1	78,7	104,7	1279,5	1017	1027,4	791,9
Nemecko	95,9	123,7	67,2	37	96,7	111,8	41

Zdroj: Basch, Antonín. Mezinárodní peněžnictví a finančnictví v letech světové krise. 4.4.1932. str. 9

Tabuľka č. 2

Zásoba zlata u ceduľových bánk a u amerických federálnych bánk (v miliónoch dolárov):

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
ČSR	27,1	27,2	29,8	35,5	37,3	45,8	48,9
Francúzsko	711	711,1	954	1247,9	1633,4	2099,2	2698,1
Nemecko	287,8	436,3	44,2	650,2	539,5	527,8	234,4
USA(F.R.Banks a Treasury)	3985,4	4083,4	3977,2	3746,1	3900,2	4225,1	4051

Zdroj: Basch, Antonín. Mezinárodní peněžnictví a finančnictví v letech světové krise. 4.4.1932. str. 9

Od roku 1923 sa v Spojených štátoch začala prevádzať **sterilizácia zlata**. Pohyby v úveroch Federálneho rezervného systému pôsobili tak, aby vyrovnávali zmeny v zásobe zlata. Systém obhajoval sterilizáciu tromi zdôvodneniami. Prvé zdôvodnenie bolo

¹² Basch, Antonín. Mezinárodní peněžnictví a finančnictví v letech světové krise. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, zväzok 13, str. 10

založené na myšlienke, že veľká časť zlata môže byť považovaná za zlato prechodné, vzniknuté počas nedokončeného znovuzavedenia zlatého štandardu. Druhým dôvodom pre zavedenie sterilizácie bol fakt, že väčšina sveta bola bez zlatého štandardu. To znamenalo, že pohyby zlata nemohli plniť tradičnú rovnovážnu úlohu. Tretie zdôvodnenie Federálneho systému poukazovalo na to, že s ohľadom na sterilizáciu prítokov zlata pri náraste v krátkodobých zahraničných bilanciách je v USA potrebné mať väčšiu zásobu zlata.

Milton Friedman prvé dve položky obhajoval:

„Prvé dva dôvody boli tiež celkom správne, pokiaľ ostatné krajiny zostávali bez zlata a existovala možnosť, že by sa vrátili k zlatu pri výmenných kurzoch, ktoré prechodne prinajmenšom podhodnocovali ich meny. Také kurzy by viedli k vytváraniu prebytkov v ich platobných bilanciách, a tým produkovali príliv zlata z USA bez nejakej podstatnejšej inflácie v USA.“¹³

Avšak po návrate Veľkej Británie k zlatému štandardu tieto dôvody prestali hrať úlohu. Ďalšia sterilizácia zlata mohla byť obhájená len v zmysle očistenia vnútornej monetárnej politiky od vonkajších zmien. Spojené štáty americké však predstavujú silnú krajinu, ktorá by sterilizovaním pohybov zlata spôsobila presunutie bremena prispôsobovania na ostatné štáty. Friedman tvrdil, že keď sa na to pozrieme z praktického hľadiska, krajiny majú tendenciu viac sterilizovať prílivy zlata ako jeho odlivy. Takže v politike sterilizácie ide o akési vkladanie dôvery do deflačných efektov odlivu zlata.

Po spomínanom poklese na začiatku dvadsiatych rokov vláda Spojených štátov vyvolala rozmach pomocou politiky jednoduchých peňazí a úverov, ktoré boli hlavnou črtou celých dvadsiatych rokov. Citelne sa zmenili operácie u komerčných bánk. Rýchlo sa začali šíriť splátkové úvery, cenné papiere a záujem o nehnuteľnosti. Investície komerčných bánk narástli z 29 % v roku 1914 na 42 % v roku 1919, poklesli na 29 % v roku 1920, aby sa potom udržovali na 40% hladine v období 1922-1929.

Úverová expanzia trvala celú druhú polovicu desaťročia a objem spotrebiteľského úveru narástol z 1,4 miliardy dolárov v roku 1925 až na 3 miliardy v roku 1929. Zvýšený záujem o úvery súvisel aj so zmenou spôsobu života a spotrebiteľských preferencií. *„Narastal podiel výdavkov na statky dlhodobej spotreby, ktoré boli navyše nakupované pomocou úverov,“¹⁴* a to vytváralo v zemi veľký dlh. So zvyšovaním dopytu po úveroch sa pre kontrolu úverovej politiky zvyšovala aj dôležitosť operácií na voľnom trhu.

¹³ Friedman, Milton; Schwartz, Anna Jacobson. A Monetary History of United States 1867-1960. Princeton: Princeton University Press, 1963. str. 283

¹⁴ Bárta, Vít. Hospodárska krize 1929-1933 a New Deal. Laxenburg, 1992. str. 6, Rukopis

Tabuľka č. 3

Dátum	Banky v New Yorku	Banky mimo New York	Ostatné	Celkovo
31.12.1927	1550	1050	1830	4430
30.6.1928	1080	960	2860	4900
31.12.1928	1640	915	3885	6440
30.6.1929	1360	665	5045	7070
31.12.1929	1095	790	6640	8525

Zdroj: Kindleberg. The World in Depression 1920-1939. 1986. str. 100

Vrchol cien akcií bol dosiahnutý 7. septembra 1929, keď cenový index Standard&Poor narástol až na 254. Pád na 228 nastal 4. októbra, avšak ďalší rast 10. októbra vytiahol cenový index na úroveň 245. Ďalší pokles 23. októbra už vytvoril paniku a nasledujúci deň došlo ku krachu newyorskej burzy.

3.2 Od Veľkého tresku k svetovej hospodárskej kríze

3.2.1 Menové problémy a kríza v bankovníctve

Monetárny a bankový sektor zohrali hlavnú úlohu v priebehu svetovej hospodárskej krízy. Hlavným faktorom potvrdzujúcim toto tvrdenie je hlboký pokles peňažnej zásoby, ktorý bez zábran môžeme označiť za úkaz, ktorý sa v ekonomike nevyskytol a nevyskytuje. Pokles peňažnej zásoby, ktorý dosiahol v Spojených štátoch amerických úroveň jednej tretiny dovtedajšej peňažnej zásoby, sa navyše prejavil v sektore, ktorý nevykazoval vážnejšie problémy na trhu. „*Monetárny kolaps nebol nevyhnutelným následkom ostatných síl, ale skôr vysoko nezávislý faktor, ktorý vytvoril silný vplyv na smer udalostí.*“¹⁵ Kontrakcia mala silný vplyv na celkové vnímanie monetárnej politiky ako takej. Zatiaľ čo sa počas 20-tych rokov vyvinul názor, že monetárna politika bola účinným nástrojom, ktorým je možné dosiahnutie ekonomickej stability, po nastúpení kontrakcie sa však názor diametrálne zmenil na úroveň charakterizovanú frázou „na peniazoch nazáleží“.

Vilém Pospíšil sa zaoberal menovým vývojom vo svete v prednáške *Světové problémy měnové*, kde popisuje medzinárodný menový vývoj ako veľmi pomalý, a to najmä kvôli dlho nedoriešenej otázke výšky reparácií a medzinárodného zadlženia. Túto **strnulosť pripisuje nesprávnej politike Spojených štátov**, politické dlhy neboli upravené ani v polovici 30-tych rokov. Zdôrazňuje najmä fakt, že Nemecko zaplatilo

¹⁵ Friedman, Milton; Schwartz, Anna Jacobson. A Monetary History of United States 1867-1960. Princeton: Princeton University Press, 1963. str. 300

medzi rokmi 1924-1930 na reparáciách 10 miliárd mariek a nemalo v tej dobe žiadne exportné prebytky. *Pospíšil* sledoval vývoj zlatej delegácie a celkovo činnosť Spoločnosti národov, ktorá prostredníctvom finančného komitétu, ako pomocného orgánu pre finančné otázky, riešila dobové problémy. Členovia finančného komitétu považovali za jedinou možnosť stability pri zavedenej zlatej sústave **organizované ceduľové banky**. Tento typ ceduľových bánk, organizovaných za spolupráce finančného komitétu *Pospíšil* nazval novodobým, klasickým typom kontinentálneho ceduľového peňažníctva. Pripustené boli eskonty obchodných zmeniek a niektorých cenných papierov (najviac šesťmesačných). Pripustený bol tiež krátkodobý lombardný obchod. „*Ceduľová banka by mala byť vrcholový orgán úverovej politiky, mala by to byť banka, ktorá nekonkuruje ostatným bankám.*“¹⁶

Tak ako aj *Antonín Basch*, aj *Pospíšil* videl problém najmä v rozšírení meny zlatej devízy, ktoré malo za následok skomplikovanie medzinárodného mechanizmu, zhoršenie prehľadnosti, informovanosti ceduľovej banky a vytvoril sa nespoľahlivý základ pre úverovú expanziu. Štát sa sám pokúšal o sebakontrolu a dodržovanie finančnej disciplíny tým, že zlepšoval pozíciu ceduľovej banky, ktorá v podstate nepodliehala politickým vplyvom a mohla zabraňovať priamemu tlačeniu nekrytých bankoviek.

Zlatá delegácia sa rozdelila na dva smery. Väčšinový smer hľadal príčiny krízy v štrukturálnych hospodárskych zmenách, ktoré vyústili v nepomer medzi výrobou a spotrebou. Menšinový smer, reprezentujúci najmä Angličanmi, považoval za hlavnú príčinu krízy vplyv menových momentov. Tieto dva smery sa však zhodovali vo vzájomnej závislosti hlavných činiteľov a takiež sa zhodovali aj v depresívnych účinkoch na ceny pri neúmernej distribúcií zlata za obmedzeného zahraničného obchodu. Rozdiel bol v hodnotení jednotlivých aspektov a ich vzájomného príčinného začlenenia.

V období Veľkej hospodárskej krízy však ešte otázka menových zásahov nebola také zaužívaná. Na to poukazoval aj *Pospíšil*, ktorý si uvedomoval silnú úlohu psychologických momentov v prípade devalvácií. Ako príznačný detail uviedol, že ešte v roku 1932 sa v dôverných kruhoch finančného komitétu rozpakovali používať označenie devalvácia a hovorili o Madam X. To podľa neho svedčilo o tom, že si boli všetci vedomí toho, že „...všeobecné myslenie bolo vtedy ešte príliš citlivé a zneistenie zo strany menovej príliš živé a na druhej strane výhľady devalvácií tak neisté, že každý cúval pred rizikom dať z takého miesta všeobecnej mentalite ďalšiu potravu zneistenia... ako náhle sa nejaká mena

¹⁶ *Pospíšil*, Vilém. Světové problémy měnové. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, svazok 3, s. 12

z ktorýchkoľvek dôvodov stane predmetom takej diskusie, alebo dokonca agitácie, stane sa devalvácia skôr či neskôr nevyhnutelnou.“¹⁷ Pospíšil preto zastával názor, že menové zásahy by sa mali robiť len po dohode vedúcich štátov hospodárskeho sveta.

Bankový sektor bol jednou zo silne zasiahnutých oblastí ekonomiky, ktorý od počiatku krízy trpel. *Jaroslav Píchal* a *Antonín Pimper* sa zaoberali krízou v bankovníctve v prednáškach *Svetové bankovníctvo v krísi*, resp. *Nové vývojové tendence v československém a světovém bankovníctví v krísi*. *Jaroslav Píchal* sa domnieva, že najviac poškodila banky kríza dôvery, ktorá vznikla ako prirodzený následok všeobecnej krízy a jej dĺžky. Banky však nie sú len sprostredkovateľmi obchodov, ale aj plnohodnotnými partnermi, keď zverené peniaze ďalej investujú do výrobného procesu a musia ich žiadať späť podľa zvyšovania nárokov vkladateľov, „...čím vybudovanejší, vyvinutejší je systém úveru v štáte, tým silnejšie sa dnešná kríza dotkne hospodárstva.“¹⁸

Zásadný vplyv na úvery mal pokles cien. Podľa *Píchala* sa dalo očakávať, že práve za cenovou redukciou bude nasledovať úverové odbúravanie. Banky podľa neho mali šancu krízu preklenúť, ak by nebola depresia pokračovala v priemyselnej výrobe, na ktorej boli zúčastnené.

Tabuľka č. 4

Priemyselná výroba v roku 1932 v porovnaní z rokmi 1913 a 1928:

	1913 -100 %	1928 -100 %
Svetová	91	67
Francúzsko	92,9	73,4
Anglicko	75,3	80,6
Rakúsko	63,1	53,6
Amerika	84,4	53,3
SSSR	301,7	206,1

Zdroj: Píchal, Jaroslav. *Světové bankovníctví v krísi*. str. 7

Svetová produkcia sa medzi rokmi 1914 a 1929 zvýšila o 31 %. Počas hospodárskej krízy však došlo k zhoršeniu o 26 %. Hlavnými sprievodnými znakmi boli zamrznuté úvery, odrobovanie výroby, náznaky nelikvidity a finančných strát.

V ďalšej časti svojej prednášky sa *Jaroslav Píchal* zaoberá situáciou v jednotlivých štátoch. Za jeden z prvých ťažkých dopadov na bankový sektor považuje **krach rakúskeho Kreditanstaltu**, ktorý financoval 80 % ťažkého a stredného priemyslu. Kritika sa však vzniesla najmä na proces sanácie zloženého z ôsmich zákonov.

¹⁷ Pospíšil, Vilém. Světové problémy měnové. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 3, s. 15-16

¹⁸ Píchal, Jaroslav. Světové bankovníctví v krísi. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, zväzok 17, s. 6

Problematickou sa stala zložitá správa a rekonštrukčné, správne a dozorčie orgány, ktoré boli zvolené podľa politického kľúča. Dôležitosť tejto inštitúcie a silu dopadu jej krachu je možné vidieť v prudkom odlive vkladov z obchodných bánk v Rakúsku, kde sa za 5 mesiacov bežného roku 1931 znížili vklady o 600 miliónov šilingov. Navyše banky stratili aj vodcovské miesto v stredoeurópskom devízovom obchode. Štátna banka sa snažila o obnovenie inflácie, ale nezískala veľa kvôli sanačnému zlyhaniu. Krach Kreditky mal vplyv aj na zahraničie, pričom najviac zasiahol Nemecko, ktoré už vtedy trpelo krízou dôvery. Podľa *Píchala* v Nemecku nebrali v úvahu otázky likvidity. Banky poskytovali dlhodobé úvery pre nemecké podniky, pričom ony samotné si požičiavali krátkodobými úvermi z cudziny. Nedôvera sa od bánk rozšírila aj na sporiteľne, čo *Píchal* pripisuje netaktickému politickému jednaniu. Neprospievali veľké nároky na banky, keď Danatbanka musela splatiť 60 % všetkých vkladov, čo činilo 1,36 miliardy mariek a následne dochádzalo k socializácii bánk, keď zo strany štátu prišla pomoc vo výške 600 miliónov mariek.¹⁹

Vo Francúzsku prišiel prvý náznak krízy v roku 1931 so vznikom zamrznutých úverov, keď sa obchodné banky nechali zlákať priemyselnými transakciami. Banque Nationale de Crédit žiadala francúzsku vládu o pomoc, keď vykazovala straty 500 miliónov francúzskych frankov, preto došlo k vzniku garančného fondu vo výške 1,6 miliardy a k nariadenej reštrikcii režíí a filiáliiek. Následne nebola schopnou fungovať aj Banque de l'Alsace et de Lorraine a štátna pokladňa intervenovala sumou 900 miliónov francúzskych frankov. Ďalej pokračovali menšie úpadky a podporné zásahy a ako aj v iných štátoch, ani vo Francúzsku nechýbala snaha ľudí vidieť svoje peniaze a 25-33 miliárd frankov bolo tezaurovaných. Francúzske banky boli však na devalváciu libry pripravené. „*Zdravá situácia a jadro francúzskych bánk, ich odolnosť a dobrá pozícia francúzskeho peňažného trhu boli záštitou, že sanácia zostala bez ohlasov francúzskeho vkladateľa.*“²⁰

Osobitným prípadom vo vývoji bankového sektoru bolo **Anglicko**, ktoré sa dokázalo postaviť kríze a správnym smerom pôsobiť menovou politikou, aby sa otupila ostrosť krízy. Ich zrušenie zlatého štandardu a devalvovanie domácej meny ako prvej krajiny a zdravosť ich peňažných ústavov bola základom pre úspešné prežitie krízy.

¹⁹ Vznikli pomocné bilančné ústavy Deutsche Finanzierungsinstitut A.G. (Finag) a Tilgungskasse für öffentliche Kredite, ktoré umožňovali bankám bilancovanie a ďalšie financovanie výroby.

²⁰ Píchal, Jaroslav. Světové bankovníctví v krizi. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, svazok 17, s. 16

Tabuľka č. 5

Údaje o Big five (päť najväčších bánk v Anglicku), v miliónoch libier:

	1929	1930	1931
Depozitá	1630	1697	1548
Akcepty	154	158	83
Hotovosť	272	212	112

Zdroj: Píchal, Jaroslav. Světové bankovníctví v krizi. str. 16

Zdravosť ústavov zabezpečovala možnosť vysokých odpisov. Miliónové straty na cenných papieroch a na pohľadávkach boli odpísané z verejných, alebo skrytých rezervných fondov. Jedinečnou črtou bola aj **bilančná čistota**, ktorá sa dodržovala aj v dobe krízy.²¹ *Píchal* patril do veľkej skupiny českých národohospodárov, ktorí sa stotožňovali s názorom, že Anglicko patrí k štátom, ktoré sa najlepšie vysporiadali s hospodárskou krízou. Tvrdí, že „...je jasné, že anglické banky svojím systémom, ktorý vyvrcholí vo forme čistých depozitných ústavov, najlepšie prežili krízu. V Anglicku, kde sústava nominálnych akcií zabraňuje špekulačnému nešťastiu, kde burzy majú stále klubovný charakter cez všetky zmätky na burzách ostatných, nedošlo k žiadnemu bankovému úpadku.“²²

Spojené štáty americké čelili vlnám bankových kríz, pričom prvá vypukla v októbri 1930. Rozsiahle bankové krachy viedli ku konvertovaniu depozít na obeživo, pričom obavy sa širili najmä v poľnohospodárskom sektore, kde sa najviac prejavila kríza.²³ *Jaroslav Píchal* v prípade Spojených štátov prikladal dôraz na **problém nejednotnosti v právnom systéme**, keď si každý štát reguloval peňažníctvo samostatne. Za najväčšie zlo v americkom bankovom systéme však pokladal množstvo malých bánk, ktorých insolventnosť počas najhlbšej krízy narastala tempom 60 bánk za deň. Za príčinu toho, že trpeli malé banky, považoval možnosť malých bánk prevádzať aj obchody ako veľkobanky, čo v Európe nie je možné. Púšťali sa do riskantných obchodov bez skúseností. Trpeli aj banky na dedinách, čo si vysvetľoval vysokými úvermi na farmárske pozemky v povojnovom období predávané za vysoké ceny a navyše došlo k všeobecnému poklesu cien poľnohospodárskych produktov.

Píchal videl výhody v sanáciách, ktoré sa nevykonávali naraz a boli dotované špeciálnou inštitúciou vytvorenou pre danú oblasť. Bol zástancom nepriamych sanácií pred

²¹ Viac v kapitole 3.3.3 Anglická cesta z krízy.

²² Píchal, Jaroslav. Světové bankovníctví v krizi. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, zväzok 17, s. 18

²³ Prvá banková kríza, ktorá bola rozsiahlejšia ako druhá mala za následok krach 608 bánk s vkladmi v hodnote 550 miliónov dolárov, pričom najväčší prepád bol 11.12., keď skrachovala Bank of United States s najväčším množstvom depozít (200 mil. dolárov).

priamymi prídelmi. Za vhodné kroky k riešeniu bankovej krízy považoval oddelenie obchodných a depozitných bánk, či vytvorenie priemyslových obligácií, aby si priemyselný sektor mohol zaopatrovat' úvery na peňažnom trhu.

Celkový menový vývoj počas krízy bol poznačený silnými štrukturálnymi premenami v predchádzajúcom období a najmä nechotou zanechať zlato ako merateľ a hodnoty, ktoré sa však aj po jeho zrušení stále nevytrácalo z medzinárodných platieb. **Dojednanie troch veľmocí** z dňa 16.9.1936 medzi Anglickom, Francúzskom a Spojenými štátmi americkými znamenalo určitý posun. Anglicko chcelo zníženie svojej relácie voči doláru, Francúzsko bolo ochotné devalvovať len za podmienky zjednania zásadnej stabilizačnej dohody a Spojené štáty sa dožadovali vyrovnania platobných sald zlatom. Naďalej zostávala v platnosti 24 hodinová výpovedná lehota, podľa ktorej sa Spojené štáty zaviazali dať vyrovnávajúcim fondom ľubovoľné množstvo zlata pri cene 35 dolárov za uncu, pokiaľ aj oni budú ochotní uvoľňovať zlato za daných podmienok. *Vilém Pospíšil* zhodnotil stabilizačnú dohodu ako nestabilnú, a to aj v rozpore so stálosťou relácie medzi dolárom a librou. Z jeho pohľadu je dôležité hlavne to, či dokáže táto dohoda tlmiť špekulačné presuny kapitálov a presuny kapitálov z obáv z politického prostredia.

3.2.2 Agrárna kríza

Svetová hospodárska kríza sa silným spôsobom prejavila aj v poľnohospodárstve. Poľnohospodárstvo a poľnohospodárske plodiny zažívali pred a počas svetovej hospodárskej krízy osobitný vývoj, ktorým sa spomedzi národohospodárov zaoberali najmä *Josef Anthropius* a *Vladislav Brdlík*.

Samotný počiatok agrárnej krízy nie je jednotne určovaný ani medzi členmi Českej spoločnosti národohospodárskej. Prevažuje však názor, s ktorým sa stotožňuje aj *Vladislav Brdlík* vo svojej prednáške *Zemědělská krise v souvislosti s národním hospodářstvím*. Dokazuje v nej, že priemer cien poľnohospodárskych výrobkov klesá už od roku 1927 a navyše dochádza aj k zväčšovaniu disparity medzi výrobnými nákladmi a cenami poľnohospodárskych produktov. „*Poľnohospodárska kríza záleží v nesmiernom poklese cien poľnohospodárskych výrobkov, za ktorým ďaleko krivká zlacnenie toho, čo poľnohospodár musí kupovať a platiť.*“²⁴ Rok 1927 teda považuje za posledný priaznivý v tomto sektore a už v roku 1928 pozoruje značný pokles cien poľnohospodárskych

²⁴ Brdlík, Vladislav. *Zemědělská krise v souvislosti s národním hospodářstvím*. In: *Sbírka přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933*, zväzok 1, s. 3

surovín. Najprv došlo k poklesu cien rastlinných výrobkov, potom však ku koncu roku 1929 začali klesať aj ceny živočíšnych výrobkov. V porovnaní s priemyslom je jasne viditeľný časový predstih, keďže priemysel sa nachádzal v konjunktúre ešte celý rok 1928 až skoro do konca roku 1929.

Poľnohospodárska výroba prešla v povojnovom období prudkými zmenami. Išlo o **zmeny štrukturálne**, v ktorých bolo skombinované rozširovanie osevných plôch spolu s rozširujúcou sa mechanizáciou. *Brdlík* a *Anthropius* sa domnievajú, že zrušenie cien poľnohospodárskych výrobkov bolo spôsobené prílišnou výrobou, ktorá presahovala dopyt. *Brdlík* hľadá príčinu nadprodukcie v zámorskom poľnohospodárstve, ktoré sa rýchlo rozvíjalo a spolu s obnovujúcim sa povojnovým európskym poľnohospodárstvom zvyšovalo vznikajúce prebytky. *Brdlík* sa jasne prikláňa na stranu teórie nadprodukcie a úlohe zlata neprikladá význam. „*Nebola teda kríza spôsobená zhodnotením zlata, v ňom sa len odráža znehodnotenie statkov iných, znehodnotenie rôzne, vyplývajúce práve zo zvláštnych podmienok každej výroby.*“²⁵

Tabuľka č. 6

Rast poľnohospodárskej produkcie:

Štát	Priemer z rokov 1909/13		1930	
	Výmera v 1000 ha	Úroda v 1000 ha	Výmera v 1000 ha	Úroda v 1000 ha
USA	19 060	187 820	23 000	223 343
Kanada	4 025	53 648	10 075	107 736
Argentína	6 023	40 623	8 626	65 000
Austrália	3 023	24 630	7 349	58 455

Zdroj: Josef Anthropius – Obilní monopol a zemědělská krise. str. 3

Poľnohospodárstvo má svoje špecifiká výrobného procesu, ktoré spôsobujú príjmovú zraniteľnosť poľnohospodárskych výrobcov. Výrobné prebytky spôsobujú stlačovanie cien, ktorému sa dá len veľmi ťažko zabrániť. Tak ako v priemysle, aj v poľnohospodárstve vznikali pokusy o umelé udržovanie cien, čo však bolo v poľnohospodárstve ešte zložitejšie a väčšina prípadov končila neúspechmi. *Brdlík* uvádza ako negatívny príklad prípad zámorskej kávy, kde sa zadržovali prebytky produkcie, čo síce na určitý čas udržalo ceny na rovnakej úrovni, ale zásoby ďalej rástli a takýto vývoj nebol udržateľný. Pozitívny príklad nachádza vo výrobe cukru, u ktorého sa vo väčšine prípadov podarilo zastaviť ďalší, väčší pokles cien, keď sa znížili osevné plochy cukrovej repy.

²⁵ Brdlík, Vladislav. Zemědělská krise v souvislosti s národním hospodářstvím. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, zväzok 1, s. 10

Dôležitým subjektom v poľnohospodárskej politike bol **obilný monopol**. Problémom obilných monopolov sa v prednáške *Obilní monopol a zemědělská krise* zaoberá *Josef Anthropius*. Zobrazuje históriu od prvých praktických pokusov štátu o obmedzenie dovozu obilia až po sústavu monopolov počas rokov krízy.²⁶ Posilnenie myšlienky obilného monopolu nastalo počas vojny, keď sa rozvinul najmä v Nórsku a Švajčiarsku. Nebola to však reakcia na poľnohospodársku krízu, ale na vojnové pomery. Podľa *Anthropiusa* boli príkladom toho, že obilný monopol pre dovoz a vnútorný obchod nie je vhodný a namiesto monopolu sú odporúčané iné opatrenia, ako povinnosť štátu k odberu domáceho tovaru, alebo oševné prémie.

V 20-tych rokoch vznikol monopol švédsky, kde bola zriadená zvláštna spoločnosť, ktorej bol štátom nariadený povinný odber každého množstva ponúknutého domáceho obilia za určitú vyššiu cenu, za čo jej bolo dané výlučné právo dovozu zahraničného obilia. Po ďalšom neúspechu kanadského pšeničného poolu z roku 1921²⁷ sa neúspechom skončil aj vznik podniku Federal Farm Board, ktorý vznikol v počiatkoch krízy v USA. Mal za úlohu organizovať predaj a kontrolovať produkčné prebytky za účelom zabránenia stlačovania cien. V apríli 1930 bol monopolný kukuričný trh v Nemecku zverený Nemeckej ríšskej kukuričnej ústredni. O rok neskôr vznikol obilný monopol aj v Juhoslávii. Došlo k nemu zákonom z dňa 27.6.1931, kedy dovoz a vývoz pšenice, žita, pšeničnej múky bol prehlásený za výlučné právo štátu.

Na ženevskej konferencii, ktorá sa konala na jar roku 1931, sa jednalo o pomere preferencií k doložke najvyšších výhod, keď sa obmedzená doložka odsúhlasila v prospech poľnohospodárstva. Navyše bolo doporučené, aby bola poľnohospodárskym štátom daná colná výhoda pre niektoré ich poľnohospodárske produkty, a to obmedzene na určitú dobu a určité množstvo tovaru. Ženevske uznesenia padli na úrodnú pôdu v obchodných zmluvách Rakúska a Maďarska a Nemecka a Rumunska.

Na konferencii v Londýne sa prišlo k názoru, že regulácia cien je pri trvalej nadvýrobe neudržateľná a východisko sa hľadalo v návrhu Spojených štátov, ktoré navrhovalo zmenšenie osevu pšenice a tým zjednanie rovnováhy medzi ponukou a dopytom. Neúspech niektorých medzinárodných akcií, stroskotanie konvencie o odstránení dovozu a vývozu, je podľa *Anthropiusa* indikátorom nedostatočnosti medzinárodných vládnych dohôd, ku ktorým by bolo potrebné vytvoriť celú sieť súkromno-

²⁶ Prvým pokusom o obmedzovanie dovozu obilia bola portugalská úprava z roku 1899.

²⁷ Bolo to v čase veľkého poklesu cien pšenice. Mal byť odstránený dopyt, ako element určujúci cenu a jej stanovenie malo byť len v rukách združených farmárov.

podnikateľských medzištátnych dohôd obilných interesentov podľa vzoru už existujúcich kartelových dohôd v rôznych priemyselných odvetviach.

3.3 Cesty zo svetovej hospodárskej krízy

Téma riešenia svetovej hospodárskej krízy a hľadania východísk z tejto hospodárskej situácie sa objavovala v prednáškach národohospodárskej spoločnosti u viacerých autorov. Československí národohospodári sa snažili hlavne o hľadanie východísk z pohľadu Československa. Pri hľadaní riešení sa však aj snažili sledovať už započaté hospodárske politiky a rozhodnutia svetových hospodárskych mocností, ktoré mali vyviesť ich krajiny z depresie.

Možnosťami riešenia svetovej krízy sa vo svojej prednáške *Problematika boje se světovou krizí* zaoberal Karel Karásek. Analýzu východísk z krízy môžeme nájsť aj u Josefa Vaněka v prednáške *Cesty ze světové krise*.

Postupne by sme mohli rozobrať politiky jednotlivých štátov, ale aj napriek tomu, že každý štát má svoje vlastné špecifiká, môžeme spomedzi všetkých sledovať dve cesty z krízy. Dve hlavné cesty, ktorých politiky majú výrazné črty a boli prevádzané hospodársky najvyspelejšími krajinami. Prvou cestou z krízy je americká cesta - takzvaný *Nový údel*. Druhou je cesta anglická, ktorá bola neskôr nasledovaná najmä severskými štátmi Európy a nakoniec anglická devalvácia sa stala vzorom aj pre devalváciu československú.

Problematikou riešenia krízy v Spojených štátoch amerických sa zaoberal najmä Cyril Čechrák vo svojej prednáške *O hospodářské obnově ve Spojených Státech severoamerických*. Anglickú cestu z krízy rozoberal národohospodár Viktor Jansa. Obe cesty z krízy sa vyskytujú aj v prednáškach už spomínaných autorov Josefa Vaněka a Karla Karáska.

3.3.1 Teoretický náhľad národohospodárov na cesty z krízy

Josef Vaněk rozdelil protikrízovú politiku na dve obdobia, kde si za hraničnú udalosť zvolil menovú deklaráciu troch veľmocí z 26.9.1936. Protikrízové akcie a odolnosť štátov sa podľa neho dali rozlišovať podľa výšky cenovej hladiny. Keď bola cenová hladina nízka znamenalo to, že štát bol odolnejší voči svetovému trhu. Na druhej

strane pri vysokej cenovej hladine to znamenalo, že domáci tovar musel byť podporovaný tlakom štátu, ktorý by mu pomohol znížiť cenu tak, aby bol konkurencieschopný. Najlepším príkladom pre druhý prípad bolo Nemecko.

Rozlišoval aj ďalšie tri typy opatrení. Prvé opatrenia **teórie kúpnej sily** spočívali v zlepšovaní nedostatočnej kúpnej sily spotrebiteľov, a to umelým zvýšením miezd a príjmov. Umelé zvyšovanie miezd a príjmov však znižovalo hospodársku odolnosť štátu. Druhým typom opatrení boli opatrenia zamerané na **podporu podnikania**. *Vaněk* do tejto skupiny zahrnul dokonalejšie využívanie trhu a zaistovanie rentabilných cien a taktiež verejné práce, lacné úvery, či zbrojenie. Problém v tomto prípade videl hlavne v umelo tvorených úveroch, ktoré vysoko zaťažujú budúce generácie. Tretím smerom opatrení bolo **využitie menového systému**, ktoré sa v jeho očiach prejavilo celkom úspešne pri menových devalváciách, pričom vyzdvihol hlavne úspech devalvácie amerického doláru.

Prekážky v riešení krízy videl vo vzniknutom **nacionalizme a partikularizme**, ktorý len krízu predlžovali. Po krízach výrobných, úverových, či peňažných, čelil svet podľa *Vaněka* aj kríze politickej. Nacionalizmus a partikularizmus sa však neprejavoval hneď po vojne. Najprv sa vytvoril pokus vyspelých štátov znovu obnoviť svetový obchod. Vznikla však veľká konkurencia, ktorej nestačil ani technický pokrok a racionalizácia, preto niektoré štáty, ktoré nedokázali uspieť, si museli voliť vyššiu ochranu svojich trhov. Aj napriek tomu, že v roku 1927 svetová hospodárska konferencia potvrdila anglický návrh o zastavení ochranárstva vo svete, tento proces už bol tak rozbehnutý, že sa nedal zastaviť. Dôvody k takémuto konaniu krajín videl vo všeobecnom oslabení Európy a strate hospodárskej a politickej pozície. Európske krajiny mali problém zaobstarávať si tovar bez toho, aby sa zadlžovali, preto za dôležitý považuje vývoj platobných bilancií európskych krajín a udržiavanie ich vyrovnanosti.

Zlomovým momentom, kedy medzinárodná politika začala byť nadradená hospodárstvu bolo podľa *Vaněka* vzniknutie Habešského konfliktu počas jesene v roku 1935. Kvôli narastajúcej snahe o politickú expanziu bolo zložitým dostať sa z krízy vzájomnou spoluprácou a spoločné riešenie sa dalo dosiahnuť len vtedy, keď „...v Európe nastane také vyváženie politických mocenských síl, navzájom zviazaných spoločným rešpektom.“²⁸

Hlavnú úlohu vo svetovom hospodárstve hrali len veľmoci sveta, ktoré viacmenej určovali smerovanie svetového hospodárstva, najmä svetového obchodu. „*Československo*

²⁸ Vaněk, Josef: Cesty ze světové krise. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, svazok 2, s. 3

ako malá krajina, ktorá nepatrila k veľmociam, nemohla do diania vo svete príliš zasahovať a tým lepšie ovplyvňovať svoj osud. ²⁹

Karel Karásek vo svojej prednáške rozlíšil takisto tri formy ciest z hospodárskej krízy. Jeho rozdelenie však bolo odlišné ako v prípade Josefa Vaněka. Prvou politikou protikrizových opatrení bola politika **deflačná**. Túto politiku definoval, ako politiku snažiacu sa urýchliť proces prispôsobovania. V rámci tejto politiky ešte rozlišoval dve podskupiny – liberalistickú a špekulatívno-mzdovú. Liberalistická, alebo spiatočnícka teória spočívala v znížení miezd za účelom dosiahnutia stratenej rovnováhy a podnikateľských ziskov, čo by malo za následok zvýšenie produkcie a zamestnanosti a nakoniec opätovné zvýšenie miezd.

Špekulatívno-mzdová politika, ktorá bola presadzovaná odbormi, bola za zvýšenie miezd v období krízy, aby sa dosiahla vyššia kúpna sila a odbyt. Robotnícka trieda v tom čase prevládala, a preto sa táto politika presadzovala oveľa výraznejšie ako liberalistická, ktorá bola len ojedinele badateľná v Nemecku a Taliansku.

Druhú protikrizovú politiku Karásek nazval **devalvačnou**. Táto politika mala za cieľ, na rozdiel od deflačnej, vyhnúť sa prispôbovaciemu procesu. Devalvácia však spôsobuje narušenie systému medzinárodnej výmeny a deľby práce, navyše dochádza k zabraňovaniu dovozu určitých produktov, ktoré sa musia začať neracionálne vyrábať. Politika devalvácie však bola podľa Karásku vynútená troma faktormi, a to poruchami v medzinárodných kúpnych paritách, nepružnosťou hospodárskej skladby a elementárnou silou poklesu cien.

Ako poslednú tretiu cestu z krízy zvolil **aktivistickú politiku konjunktúrnu**. Táto politika je zameraná na priame intervencionistické zásahy štátu do chodu ekonomiky, ktorej cieľom je obnovenie konjunktúry a zníženie nezamestnanosti. Karásek tvrdí, že táto politika nie je jednotná a líši sa tak, ako sa líšia jednotlivé štáty a charaktery ich obyvateľstva. Nazval ju aj politikou reflácie, pod čím si predstavuje zámerné rozmnoženie peňazí na umelé zvýšenie cenovej úrovne, ktorá bola znížená depresiou a mala by pomôcť dlžníkom.

²⁹ Vaněk, Josef: Cesty ze světové krise. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 2, s. 19

3.3.2 New Deal

Program New Deal vznikol ako reakcia na vzniknutú situáciu v Spojených štátoch, ktoré sa nachádzali už tri roky v hospodárskej kríze. Autorom tohto programu na obnovenie hospodárskej činnosti v Spojených štátoch bola vláda amerického prezidenta Delanora Roosevelta.

Tento program sa vyznačoval silným **štátnym intervencionizmom**. Nastal prudký obrat v dovtedajšom americkom myslení od individualizmu smerom k sociálnej politike a do určitej miery aj k vytváraniu plánu v hospodárstve. Podľa *Karáska*, ale politika centrálneho plánovania v skutočnosti dostala lekciu, pretože akokoľvek sa aj pokúšali o politiky podobného rázu hlavne v USA a v Nemecku, tak následne sa vracali hneď ku kapitalizmu. Náznaky plánu v ekonomikách boli využité len na obnovu kapitalizmu, na návrat k súkromným investíciám a odstránenie verejných investícií a na návrat k ziskovému hospodárstvu.³⁰ Názor, že išlo len o záchranu kapitalizmu zdieľali dokonca aj samotný tvorcovia programu ako aj jeden z jeho priamych tvorcov R.G. Tugwell. Podľa *Cyrila Čechráka* sa však štát svojím intervencionizmom dostal do novej pozície, z ktorej mohol riadiť časti hospodárstva. „*Štát socializoval New Dealom straty, ale zároveň nadobudol mnohé pozície, kde sa bude môcť zúčastniť tiež na ziskoch.*“³¹

Popri zmiernovaní sociálnych dopadov na obyvateľstvo Spojených štátov amerických bolo prioritou obnovenie hospodárstva, ktoré sa malo dosiahnuť prijatými zákonmi. Najvýznamnejším bol zákon o celonárodnom ozdravení priemyslu - **National Industrial Recovery Act** a zákon o poľnohospodárstve – **Agricultural Adjustment Act**.

Zákon o obnovení priemyslu predpisoval záväzné kódexy, ktoré boli d'alej súčasťou dohôd a licencií o cenách a minimálnych mzdách, pracovnej dobe a o konkurenčných podmienkach. Týmto zákonom vznikol aj program pracovných miest **Public Works Administration** s fondmi vo výške 3,3 miliardy dolárov.³² *Cyriľ Čechrák* videl ciele tohto zákona hlavne v znížení nadprodukcie, skrátení pracovnej doby a zvýšení miezd. *Karel Karásek* sa pozeral na tento zákon a jeho úspechy skeptickejšie. Za hlavný dôvod jeho prvotného neúspechu (Tabuľka č. 7) považoval nesplnenie základného cieľa, najprv zvýšiť

³⁰ Karásek, Karel. Problematika boje se světovou krizí. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 8, s. 34

³¹ Čechrák, Cyril. O hospodářské obnově v Spojených státech severoamerických. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 6, str. 14

³² Bol nahradený programom **Civil Works Administration**, ktorý mal za cieľ urýchlene vytvoriť 4 mil. pracovných miest prostredníctvom verejných prác. Opätovne po vyčerpaní prostriedkov bola založená **Works Progress Administration**, využívaná na väčšie projekty.

mzdy a následne zvýšiť ceny. Uskutočnilo sa to presne v opačnom poradí. Navyše pri zvýšení úrovne miezd aj cien rovnako o 10 % a skrátení pracovnej doby o 6 % bolo výsledkom zníženie reálnej mzdy o 6 %.

Zákon o poľnohospodárstve a ďalšie opatrenia týkajúce sa tejto oblasti boli relatívne úspešnejšie a položili základ dnešného agrárneho systému v Spojených štátoch. Produkcia bola regulovaná a cieľom bolo zvýšiť ceny poľnohospodárskych produktov, čo sa dialo aj priamym výkupom neúrodnej pôdy.

Oba zákony však boli zrušené v rokoch 1935 (National Industrial Recovery Act), respektíve 1936 (Agricultural Adjustment Act), keď boli prehlásené za protiústavné, lebo nevymedzovali presné kompetencie orgánov regulujúcich medzištátny obchod s poľnohospodárskymi produktmi a zaviedli daň, z ktorej mali úžitok len niektorí.

Tabuľka č. 7

	Základ indexu	VII.1933	VIII.1934
Priemyselná výroba	1923/25	97	73
Mzdy	1923/25	50,8	62,2
Náklad na jednu pracovnú hodinu	1923/25	80,8	111,1
Náklad na mzdy na jednotku výrobu	1923/25	52,4	85,2
Hodinová mzda v peniazoch	IX.1929	77	99,3
Reálna týždenná mzda	IX.1929	89,7	85,7
Pomer medzi predajnou hodnotou poľnohospodárskej produkcie a nákupnou hodnotou potrieb	1910/14	78	77
Veľkoobchodný index	1926	68,9	76,4

Zdroj: Karásek, Karel. Problematika boje se světovou krizí. 15.3.1937. str. 24

Spojené štáty sa rozhodli pre devalváciu doláru až skoro tri roky po devalvácií anglickej libry a československí národohospodári poukazovali na to, že v Amerike nedevalvovali z donútenia. Cena zlata v Amerike kolísala medzi 27 až 35 dolármi za uncu a plávajúci menový kurz podliehal často štátnym intervenciám až do dňa 30.1.1934, kedy bol prijatý **Gold Reserve Act**. Od 31.1. bola stanovená fixná nákupná a predajná cena zlata na 35 dolárov za uncu zlata, čo znamenalo devalváciu zlatého obsahu na 59,06 % jeho predchádzajúcej váhy.

Celkovo *Karásek* zaraďuje hospodársku politiku Spojených štátov do politiky **aktivistickej**, ktorá nahrádza konjunktúrnú automatiku priamymi zásahmi do hospodárstva. Spojené štáty s ich expanzívnuou politikou priamych investícií a úverových a rozpočtových uvoľňovaní patrili do tejto skupiny. Vykonali však aj sociálnu reformu, ktorá už presne nezapadala do tejto *Karáskovej* kategórie.

Karásek pokračuje vo svojej kritike, keď spochybňuje aj politiku zvyšovania vládnych výdajov, ktoré mali priniesť oživenie na úkor federálneho dlhu. Strata súkromných investícií predstavovala po znížení cien sumu okolo 6 až 7 miliárd dolárov, ktoré bolo potrebné nahradiť investíciami verejnými. To sa však z jeho pohľadu nenaplnilo. „*To je presvedčenie, ktoré sa šíri stále viac a zdá sa, že ani Roosevelt sám sa neuzatvára naučeniu, že perióda 1933-1935 sotva mohla potvrdiť schopnosť ľudí vládnuť lepšie, než prirodzené zákony hospodárske.*“³³ Otázku autonómnej expanzívnej vlny a vlny umelo vyvolanej si kládol aj *Čechrák*, ktorý poukazoval aj na kritiku zo strany švédskeho ekonóma *Gustáva Cassela*. Následné vznikajúce zadĺženie bolo už kritizované z viacerých strán. Spojené štáty navyše prevádzali rozpočtovú politiku, ktorá nedosahovala najlepší efekt už len z pohľadu toho, že v bode najhlbšej krízy dlh nedosahoval najvyššie hodnoty a ďalej sa presadzovalo zvyšovanie úspor a znižovanie dlhu.³⁴

Cyrl Čechrák neupiera pozitíva Nového údelu, jeho vybudovanie a rekonštrukciu dráh a ciest, ale nevidí možnosť pre európske štáty napodobniť tento program vďaka nedostatočným rezervám a nedostatočnej agilnosti obyvateľstva. **Štátna moc**, ktorá nabrala na veľkosti a tým zahubila dokonalý individualizmus a hospodársku slobodu však nikdy nepresiahla určitú hranicu, za ktorú ju nepustil najvyšší súd. *Čechrák* pripomína, že táto hranica bohužiaľ neexistovala, alebo si nebola uvedomovaná v prípadoch európskych štátov, ktoré skončili diktatúrou, nacistickými a nacionalistickými víťazstvami.

Každopádne sa podľa *Čechráka* USA dostalo späť do konsolidovaného stavu a malo prebrať svoju úlohu vodcu, ktorú malo prebrať už po vojne ako hospodársky štát číslo jedna. Jeho úvery chýbali Európe a obnovenie medzinárodného obchodu by znamenalo rýchlejšie prekonanie krízy.

3.3.3 Anglická cesta z krízy

Veľká Británia patrila medzi štáty, ktoré po vojne stratili svoju hospodársku pozíciu lídra vo svete. Ako každý iný štát sa museli vysporiadať zo zmenami pomerov vo svetovej ekonomike. Postoje Anglicka počas krízy boli pre československých národohodárov prijateľnejšie ako kroky Spojených štátov. *Vilém Pospíšil* vo svojej prednáške *Světové problémy měnové* poznamenal, že Anglicko patrilo k štátom s väčším porozumením pre

³³ Karásek, Karel. Problematika boje se světovou krizí. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 8, s. 24

³⁴ Bárta, Vít. Hospodářská krize 1929-1933 a New Deal. Laxenburg, 1992. str. 58-59, Rukopis

ostatné štáty. Ich colná ochrana nebola taká vysoká a prejavila ochotu poskytovať úvery k financovaniu medzinárodného obchodu. Navyše poukazuje na to, že prvá devalvácia v Československu bola spravená podľa vzoru anglickej devalvácie. Na druhej strane pripomína obnovenie zlatej meny z roku 1925 a tým neomylnosť Anglicka jednoznačne vylučuje.³⁵

Anglicko dosiahlo počas krízy niektoré úspechy, ktoré sa nepodarilo dosiahnuť žiadnej inej krajine. Výnimočnosť Anglicka by sme mohli vidieť aj v tom, že ako prvé spravilo významný krok, keď odstúpilo od zlatého štandardu 21.9.1931, ale podľa *Karla Karáska* nestabilná libra mala byť ustálená oveľa skôr a nedošlo by k zmätkom, ktoré nastali. Devalvácia tlačila na ostatné krajiny, aby ešte sprísnilo svoje deflačné politiky, ktoré to robili namiesto devalvácie a oneskorene prišli na správne riešenie.

Ceduľová banka zvyšovala úrokové sadzby, ale to sa zdalo byť z viacerých príčin neúčinné, najmä kvôli vtedajšej rozšírenej devízovej viazanosti. *Viktor Jansa* tvrdil, že „...žiadna úroková miera by nebola bývala dokázala prilákať späť do Londýna kapitály... Nemohla tiež pôsobiť účinne na repatriáciu podstatných častí britských kapitálov v cudzine, pretože pokiaľ boli uložené krátkodobo, boli vtedy väčšinou zamrznuté.“³⁶

Karel Karásek vyzdvihol dobrú anglickú **politiku lacných peňazí**, keď znížili sadzbu trojmesačnej zmenky z 5,35 v novembri 1929 na 2,07 v septembri 1930 a udržali ju na skoro rovnakej úrovni ešte v júni 1931. Operácie na voľnom trhu vytvorili možnosť pre konverziu štátnych pôžičiek. Aj táto anglická politika bola nasledovaná ďalšími štátmi a to najmä so strany Švédska.

Udržať daňové zaťaženie na rovnakej úrovni sa podarilo dosiahnuť len Anglicku. V ostatných krajinách sa daňové zaťaženie nepodarilo udržať aj kvôli zvyšujúcej sa nezamestnanosti. „Po vojne podiel verejnej správy na národnom produkte stúpol na úroveň nebyvalú a úmerne s tým stúplo aj zaťaženie daňové... všade inde sa len odohrával zápas medzi mierou zvyšovania daňového bremena a rozsahom „deflačného“ stlačovania verejných výdajov.“³⁷ Kvôli vtedajším tendenciám, aby sa udržovali mzdy a platy, verejné výdaje a kvôli nepružnosť cien existovalo veľa prekážok, ktoré bránili prispôsobovaniu sa novej rovnováhe.

³⁶ Jansa, Viktor. Anglická cesta z kríze. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 5, str. 4

³⁷ Karásek, Karel. Problematika boje se světovou krizí. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 8, s. 14

Anglicko sa dlhšiu dobu snažilo udržať liberálnosť v **zahraničnom obchode**, ale od tej nakoniec muselo upustiť, ako od nej upustili aj ostatné krajiny. Okrem veľmi malého nárastu vývozu po odstránení zlatého štandardu, malo silný dopad na anglický obchod aj zvýšenie ciel domíní, do ktorých bolo potrebné vyvážať potraviny, či nedrahé kovy. Po zmene colnej politiky klesol obchod na minimum. Pasivita zahraničného obchodu postupne klesala zo 407 mil. libier v roku 1931 na 276 mil. libier v roku 1935. V Londýne ukladali peniaze hlavne krajiny, ktoré sa obávali devalvácií, kde v tejto oblasti Londýn poskytoval pocit bezpečnosti. Udržiavanie nízkej úrokovej sadzby vyžaduje expanzionistickú politiku, táto politika vyžaduje elasticitu devízových kurzov a keďže Británia prevádzala politiku lacných peňazí nemohlo dôjsť k pevnému kurzu libry.³⁸

Viktor Jansa vo svojej prednáške neopomenul ani vznik vyrovnávacieho fondu devízového - **Exchange Equalisation Account**. „*Pri stúpajúcom dopyte po librách v cudzine kupuje fond zlato, alebo devízy na zlato hneď zameniteľné, libry k tomuto účelu obdrží za pokladničné poukážky dané do obehu. Tým sťahuje z obehu približne rovnakú časť libier, o ktorú vzrástli vklady cudzincov v bankách, takže neutralizuje príliv kapitálu na domácom peňažnom trhu... pri odlive kapitálu do cudziny predá zlato za librové pohľadávky cudzincom a za tieto libry stiahne z obehu pokladničné poukážky, čím opäť zostane likvidita peňažného trhu zachovaná.*“³⁹

V Anglicku sa nesnažili o odstraňovanie nezamestnanosti, ale o **vyrovnávanie rozpočtu**. Za rok 1932 však končilo s 31 miliónovým schodkom. Clá, ktoré ešte neprinášali vyššie príjmy, neustále nesplatená splátka Spojeným štátom a fakt, že Nemecko po ročnom moratóriu vydanom prezidentom Hooverom prestalo platiť reparačné platby zapríčinili ďalšie ťažkosti. Za rok 1933 však už deficit zmizol, keď sa začala prejavovať konverzia vojnovej pôžičky.

Následne sa odstránili opatrenia z roku 1931, daň z príjmov bola znížená a znovu sa navýšili podpory v nezamestnanosti. V ďalších rokoch nezamestnanosť stále klesá. Na začiatku roku 1933 bola na úrovni 2,8 mil. a o 4 roky, na začiatku 1937, sa pohybuje okolo 1,6 mil.. Clá a menová politika však nepomohla clám. Zatiaľ čo bol priemyselný index na nízkej úrovni, index stavebnej činnosti rástol veľmi vysoko, preto celkový index výroby presiahol už v roku 1936 presiahol úroveň výroby z roku 1928 o 20 %.

³⁸ Jansa, Viktor. Anglická cesta z kríse. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 5, str. 14-16

³⁹ Jansa, Viktor. Anglická cesta z kríse. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 5, str. 8

Tabuľka č. 8

Index stavebnej činnosti 1929 = 100	
Tretie štvrtročie 1933	80
Druhé štvrtročie 1934	140
Druhé štvrtročie 1935	160

Zdroj: Jansa, Viktor – Anglická cesta z krize, str.18

Vďaka vyspelému stavebnému priemyslu a primeranej expanzívnej politike sa Anglicko, na rozdiel od Spojených štátov, zaobišlo aj bez verejných prác. Nevyriešené však boli problémy v poľnohospodárstve a s nezamestnanosťou v tejto oblasti. Poľnohospodári boli preto podporovaní štátnymi subvenciami, ktoré v polovici 30-tych rokov dosiahli 26 mil. libier.

Po roku 1935 sa hospodárska politika mení, keď je ovplyvnená potrebou zvyšovať **zbrojné výdaje**. To znamenalo hlavne zmeny v daňovom systéme. Potrebné financie na zbrojenie sa získavali hlavne zvýšením dane z príjmov a zavedením nových nepriamych daní a ciel. Zbrojenie zvýšilo dovoz tak, že v roku 1936 vznikla pasivita vo výške 400 mil. libier. Cenová hladina stúpala podporovaná poklesom libry a v roku 1936 veľkoobchodné ceny prekročili predvojnovú úroveň. Samotné zbrojenie vytváralo zmiešané pocity aj u Viktora Jansu. *„Jednak hlavná príčina terajšieho zrýchlenia priaznivého hospodárskeho vývoja- zbrojenia – je prvok neistý. Ťažko by bolo nájsť pre osoby v ňom zamestnané náhradné zamestnanie, keby politická situácia obmedzenia zbrojenia dovolila. Naproti tomu v opačnom prípade by sa ťarcha zbrojenia nezľavila, i keby sa hospodárska situácia zhoršila, ak zostanú politické pomery ďalej neujasnené.“*⁴⁰

⁴⁰ Jansa, Viktor. Anglická cesta z krize. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 5, str. 17

4 Kríza v Československu

4.1 Peňažníctvo a menová politika

Československý menový vývoj bol spätý s vývojom svetovým. Ako malá krajina závislá na exporte sa síce Československo nemohlo vybrať smerom, ktorý by bol úplne odlišný ako smer, ktorým sa vybrali najväčšie hospodárske mocnosti sveta, napriek tomu bol vývoj do určitej miery odlišný. Zahrňoval všetky špecifickosti postavenia Československa v hospodárskom svete.

Vplyv na menový vývoj počas krízy mala podľa *Jána Kozáka* ešte deflácia z roku 1922. Vyjadril sa tak v prednáške *Finanční politika československá v době krizi*. Problém videl v tom, že táto deflácia si vyžiadala množstvo sanačných opatrení⁴¹, ktoré síce kvôli konjunktúre pomohli odstrániť poruchy, ale zabránili hromadeniu úspor, vďaka čomu bolo po príchode krízy Československo oslabené. Situácia v predkrízovom období však bola skôr pozitívna. Obchodné banky sa nachádzali v dobrej pozícii a peňažný trh vykazoval dobré výsledky celý rok 1928. Stabilita peňažného trhu vychádzala aj z nezmenenej 5% výmennej sadzby národnej banky ešte z dňa 8.3.1927. O priaznivom roku sa dá hovoriť najmä v porovnaní s Nemeckom, kde už bol badateľný pokles konjunktúry a problémy v cukrárskom a textilnom priemysle. Podľa národohospodára *Františka Špičku* za neskoršie prejavenie krízy v Československu mohla práve exportná orientácia krajiny.

Vplyv zahraničia, hlavne čo sa týka problémov v textile a poľnohospodárstve sa prejavil v spomalení československej ekonomiky. Nezamestnanosť však stúpila len mierne a aj keď aktivita zahraničného obchodu poklesla o 1,6 miliardy Kč na 511 miliónov Kč, absolútne hodnoty dovozu a vývozu si udržovali dobrú úroveň. Národné zhromaždenie dňa 7.11.1929 schválilo zákon č.166 Sb.z.a n. o spoločnej úprave československej meny. **Zaviedla sa zlatá mena a zrušila sa viazanosť devíz**. Proti tomuto zavedeniu sa postavilo mnoho národohospodárov, okrem iných aj *Ján Kozák*, podľa ktorého toto zavedenie zlatej meny pripravilo Československo o jednoduchšie prispôbovanie sa pružnejšej svetovej politike a celkovo o jednoduchšiu menovú politiku. Zdôraznil nedostatočnú pripravenosť a konsolidovanosť krajiny na tento krok. Vo februári 1930 došlo k formálnemu zavedeniu zlatej meny, kedy sa jednotkou československej meny stala **československá koruna**,

⁴¹ Medzi inými aj zriadenie inštitúcie Všeobecného a zvláštneho fondu peňažných ústavov.

ktorá obsahovala **44,58 mg rýdzeho zlata**. Postupne sa v tomto roku zvyšovalo napätie najmä na kapitálovom trhu a ceny poľnohospodárskych plodín začali klesať.

Rok 1930 už považujeme za krízový rok. *František Špička* v prednáške *Československý peněžní trh v letech krise* hovoril o všeobecnej zmene hospodárskych pomerov. Za hlavné znaky blížiacej sa situácie v Československu považoval nepriaznivé hospodárske pomery susedných krajín, agrárnu svetovú krízu, autarkné snahy a zmenšujúce sa možnosti exportu, čo malo za následok zvyšujúcu sa nezamestnanosť. Úhrn vkladov však v porovnaní s rokom 1929 stále rástol a takisto narástol aj úhrn pohľadávok. Rast nezamestnaných bol už však zrýchlený, keď nezamestnanosť vzrástla na 239 564 (december 1930). Štátny rozpočet sa zhoršil, keď za rok 1930 vykazoval schodok 283 miliónov Kč, čo súviselo aj so zvyšujúcimi sa výdajmi na podporu v nezamestnanosti. Nastali určité obmeny zákonov, ale vznikli aj nové, medzi ktoré patrí aj zákon č. 190 Sb. z. a n. z 19.12.1930 o mimoriadnom úvere 150 miliónov na zmiernenie následku krízy.

Zvyšovanie protekcionizmu vo svete malo silný vplyv na československý export, ktorý musel čeliť vyšším clám. Obmedzovanie priemyselného exportu dokonca podľa *Špičku* viedlo k strate kúpnej sily obyvateľstva. V roku 1933 sa dosiahla spodná hranica v obrate zahraničného obchodu, keď tvoril menej než 30 % obratu z roku 1928. Pridali sa však aj ďalšie nepriaznivé vplyvy zo zahraničia, ako napríklad pád rakúskej Kreditky a nemeckej Danatbanky. Priemerné znehodnotenie trhu cenných papierov v roku 1931 sa pohybovalo okolo 27 %. Štátny rozpočet ďalej trpel a v roku 1932 boli treba na vyrovnanie štátneho schodku prvýkrát mimoriadne príjmy. Zjedнала sa **francúzska pôžička 600 miliónov francúzskych frankov**. Využili sa aj iné príjmové položky, ako napríklad splatenie časti ruských úverov. Z úhrnu všetkých položiek, čo bolo 1,5 miliardy Kč, bolo použité k splateniu zahraničných úverov a repatriácii cenných papierov asi 800 miliónov Kč.

V ďalšom vývoji peňažného trhu treba spomenúť **emisiu 5% štátnej pôžičky práce** z marca roku 1933, kedy bolo upísaných 2,01 miliardy Kč a **kupónový daň**, ktorá znižovala výnos štátnych pôžičiek, emisných pôžičiek hypotekárnych a komunálnych o 1/6. Emisia 5% štátnej pôžičky mala veľký úspech medzi ľuďmi, čo *Špička* nepripisoval len veľkej výhodnosti pôžičky, ale mierne zidealizovane aj skutočnému vlastníctvu obyvateľov. *Špička* videl v emisii pôžičky kladné aj negatívne stránky, keď tvrdí, že „...neobyčajne posilnila situáciu štátnej pokladne, vyčerpala však z trhu peňažného všetky

prostriedky až do krajnosti a mobilitu mnohých peňažných ústavov ďalej zmenšila.“⁴² Kozák tieto dva zákony spolu so znížením úrokov z niektorých pevne zúročiteľných cenných papierov považoval za začiatok aktívnej úverovej politiky a za prvé praktické opatrenia, ktoré sa snažili odčiniť deflačné účinky krízy s využitím tejto politiky.

Radikálne kroky k vyrovnaní štátneho rozpočtu sa podnikli v roku 1934, keď sa upravili nezamestnanecké podpory a škrtly vo výdajoch činili 1,7 miliardy Kč. *Josef Kalfus* videl v tom čase možnosť oživenia a **zvýšenia národného blahobytu vo zvýšení vývozu**. „Zvýšený vývoz umožní nové dovozy, a tým sa zvýši blahobyt nielen náš, ale aj štátov, s ktorými pestujeme vzájomné hospodárske styky.“⁴³ Kalfus sa zaoberá aj dvoma plánmi na podporu vývozu. Prvý plán cez štátnu pokladňu, ktorý poskytoval všeobecnú podporu vývozu spolu s veľkorysou tarifnou politikou sa blížil k názoru členov národnej banky. Druhým bol **Englišov návrh valutárnych vývozných prémie**, pre ktoré by boli opatrené prostriedky z dovozných príplatkov. Išlo o snahu priblížiť vonkajšiu hodnotu Kč vnútornej kúpnej sily, bez dotknutia zlatého obsahu. Z obchodne-politických dôvodov chcel Engliš vyberať príplatky k svetovému kurzu všetkých devíz a valút platených do cudziny a opačne poskytovať prémie všetkým plateným smerom do krajiny, pričom by opatrenie platilo pre voľné meny - zlatý obsah by ostal nezmenený. Kalfus pripomínal kritické názory o nemožnosti individualizácie podpôr a potrebe vopred stanovenej prémie na zabránenie vývozných kalkulácií. Na druhej strane odmietal kritiku o dvojitom hodnotení koruny a prirovnaní k Rakúsku, pretože Engliš ponechal technickú správu meny výhradne národnej banke.

Josef Kalfus sa vo svojej prednáške *Československá devalvace a řešení hospodářské krise* najviac zameril na **prvú československú devalváciu**, ktorá sa uskutočnila 17.2.1934, kedy sa znížil obsah československej koruny o 1/6. Určenie miery devalvácie sa rozhodovalo podľa toho, do akej miery sa rozhodovateľom podarilo deflačnými účinkami odstrániť znehodnotenie koruny o 1/3, ktoré vzniklo počas krízy. Prišlo sa na to, že deflačné účinky odstránili ledva polovicu tohto znehodnotenia. Kalfus označuje devalváciu ako správny krok s pozitívnymi následkami. „Nesporný význam devalvácie je v tom, že ňou bol spôsobený presun hospodárskych čísel v prospech vývozných výroby... Stačí si len uvedomiť, aké by bolo postavenie nášho štátu po stránke

⁴² Špička, František. Československý trh peněžní v letech krise. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, zväzok 16, str. 23

⁴³ Kalfus, Josef. Československá devalvace a řešení hospodářské krise. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1933/1934, zväzok 4, str. 19

medzinárodne - finančnej, keby sme nemali za sebou prebytky obchodnej bilancie, ktoré za dobu od prevratu činili 30 miliárd. Len tieto prebytky nám umožnili naše oddlženie z cudziny, čiastočnú nacionalizáciu nášho priemyslu po stránke kapitálovej a v neposlednom rade i nadobudnutie zlatej menovej rezervy.“⁴⁴ Kalfus vyzdvihol aj správne načasovanie devalvácie, ktorej predchádzalo zníženie výdajov v štátnom rozpočte na rok 1934 a iné úsporné opatrenia. Opačné poradie týchto zákrokov by podľa neho verejnosť len ťažko chápala.

Krátko po devalvácii 14.3.1934 sa zriadil **Československý reeskontný a lombardný ústav**, ktorého úlohou bola organizácia a starosť o činnosť úverovú a o trh štátnych ukladacích papierov. Mal za cieľ upraviť trh ukladacích papierov tak, aby sa zamedzovalo neopodstatneným a neúmerným zmenám kurzov. V októbri 1934 sa začalo obchodovať súkromným lombardom. Podľa *Špičku* mala oficiálna ponuka krátkodobých úverov za pomerne lacné sadzby veľmi dobrý psychologický vplyv na posudzovanie štátnych ukladacích papierov a ústav nepopierateľne zapríčinil ich ustálenie a konsolidáciu. Celkovo v roku 1934 došlo k zlepšeniu situácie, keď poklesli počty konkurzov a obrat zahraničného obchodu sa za rok zvýšil na 13,678 mld. Kč, teda o 1,6 mld. a po dvoch rokoch sa dosiahol aktívny zostatok 896 mil. Kč. Rok 1935 znamenal ďalšie uvoľňovanie situácie, počet nezamestnaných klesol medzi januárom a decembrom tohto roku z 818 005 na 797 109, navyše tlak voľných peňazí na súkromnom trhu umožnil pokles úrokových sadzieb.

Špička kládol do budúcnosti za cieľ najmä zosúladenie štátneho hospodárstva a to hlavne v oblasti financií. Prispôsobenie výdajov príjmom tak, aby kapitálový a peňažný trh nebol významne zaťažovaný. Dôležitým faktorom ďalšieho vývoja bola pre neho aj podpora vývozu a zvýšenie kúpnej sily domáceho konzumu a v neposlednom rade nepripustenie zvýšenia počtu peňažných ústavov na úkor kvality.

Bankovým vývojom v Československu sa detailnejšie zaoberal *Antonín Pimper* v prednáške *Nové vývojové tendence v československém a světovém bankovníctví*. Ten si kládol aj otázku verejných zásahov do bankového sektoru a prišiel k záveru, že nutný dozor štátu a jeho zodpovednosť za ich správanie je nepopierateľné, pričom vidí súvislosti aj s poklesom podnikateľskej morálky. Všimol si tiež, že národné úspory sa v posledných rokoch distribuovali najmä v prospech **ľudového peňažníctva** a v neprospech obchodných bánk (Tabuľka č.9). *Pimper* to však nepripisuje hospodárskym dôvodom, ale skôr

⁴⁴ Kalfus, Josef. Československá devalvace a řešení hospodářské krise. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1933/1934, zväzok 4, str. 30

dôvodom stavovským a stranícko-politickým. Navrhuje zmenu zákona o družstvách, a to takú, aby pri koncentrácií ľudového peňažníctva, bola možná fúzia bez likvidácie.

Tabuľka č. 9

Počet peňažných ústavov v ČSR v roku 1933:

Druh peňažných ústavov	Počet
Zemské banky	4
Akciové banky v českých zemiach	22
Akciové banky vo východných zemiach	62
Sporiteľne	366
Okresné hospodárske záložne	174
Kampeličky	4384
Záložne spoločenstevné	2065
Slovenské úverové družstvá	1253

Zdroj: Pimper, Antonín – Nové vývojové tendence v československém a světovém bankovníctví, str. 13

Banky sa podľa *Pimperu* musia vzdať riskantných úverov a ľudové ústavy by sa mali vzdať vôbec priemyselných a podnikateľských úverov. „*Preto, ak má v našom úverníctve nastať dokonalý poriadok bude nutné, aby každá kategória nášho peňažníctva mala presne vymedzený pracovný program a aby do celkového nášho peňažného a úverového systému boli zaradené tiež verejné sociálne poisťovacie ústavy, ktoré dnes poskytujú dlhodobé priemyselné úvery a zároveň aj súkromné poisťovne.*“⁴⁵

Alois Král sa takisto venoval bankovej sfére vo svojej teoretickej práci *Meze cedulové banky*. V prednáške sa zaoberá hlavne **teóriami o diskontnej politike**, ktorá tvorí základ úverovej politiky cedulovej banky. Rozoberá dve teórie vplyvu úradnej diskontnej sadzby na úrokovú hladinu. Prvá je konštantná, ktorá je založená na prirodzenom úroku, teda úroku v bezpečnom hospodárstve, pri ktorom sa ponuka a dopyt kapitálu rovnajú. Túto teóriu *Král* zamietá ako nezmyselnú. Keď by cedulová banka chcela dosiahnuť prirodzený úrok, musela by stanoviť sadzbu vyššiu, čím by zamedzila rozšíreniu úveru nad skutočné úspory, zastavila by tvorenie peňazí na podklade úveru. *Král* svoju úvahu zhŕňa poznámkou, že pokiaľ sa peniaze tvoria úverom, nemôže sa cedulová banka riadiť prirodzeným úrokom. *Král* sa teda prikláňal k druhej teórii - determináčnej, podľa ktorej cedulová banka má sama určovať diskontnú sadzbu.

Král sa taktiež zaoberal otázkou **vzťahu cedulovej banky a súkromného trhu**. Opisoval názory svojich kolegov z Českej spoločnosti národohospodárskej. *Čechrák* neveril, že banka má vplyv na súkromný trh a odvoláva sa na Hahna. Hľadá súvislosti skôr

⁴⁵ Pimper, Antonín. Nové vývojové tendence v československém a světovém bankovníctví. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1934/1935, zväzok 17, str. 15

v tradícií ako v hospodárskej nutnosti. Podobne aj *Basch* tvrdil, že cedul'ová banka nemá súvislosť s trhom a nemôže ho kontrolovať. Podľa *Krála* cedul'ová banka pôsobí len na likvidné rezervy bánk a dáva bankám hotovosti, ktoré pravdepodobne rozpožičajú (tiež musia platiť úrok z vkladov a réžii). Ochota požičiavať je daná pomerom úroku k miere zisku. „Následkom tohto vzťahu je účinnosť úradného diskontu všeobecne väčšia v konjunktúre než v depresii a je najvyššia a moc cedul'ovej banky najsilnejšia tesne pred vyvrcholením cyklickej krivky a naopak najslabšia tesne po jej prelome...“⁴⁶

Král si uvedomoval, že cedul'ová banka je obmedzovaná, a to možnosťou ponúkať len niektoré úvery a navyše aj množstvom ponúkaného úveru. Výber cedul'ovej politiky ponecháva na každý konkrétny štát, pretože sa nedá dopredu určiť čo je pre štát najlepšie.

4.2 Poľnohospodárska kríza

Tak ako ostatné krajiny sveta, ani Československo sa nevyhlo poľnohospodárskej kríze. Problém nízkych kolísavých cien poľnohospodárskych produktov a príjmov farmárov sa však ťahal počas celých 20-tych rokov. Československo sa v tom čase pokúšalo ochrániť domáci trh pred zahraničím za účelom zvýšenia rentability poľnohospodárskej výroby. Najvyužívaným prostriedkom boli clá a až potom iné prostriedky, ktoré sa tiež presadili, ako napríklad obilný monopol. V roku 1921 bolo **zrušené štátne hospodárenie s obilím a prešlo sa k voľnému hospodárstvu**, pričom boli zachované staré rakúske clá. Tie však boli nedostačujúce, a preto sa v roku 1925 prešlo na kľzavé obilné clá, ktoré sa variabilne prispôbovali cenovému pohybu. *Josef Anthropius* vo svojej prednáške *Obilní monopol a zemědělská krise* vidí prvé ohlásenie poľnohospodárskej krízy už v roku 1925. V tomto roku nastalo prudšie kolísanie cien obilia, ktoré sa rovnako prejavilo v živočíšnej, aj v rastlinnej výrobe a nastali nielen cenové, ale aj odbytové problémy. V júni 1926 boli stanovené pevné autonómne clá. So štátmi, s ktorými malo Československo obchodnú zmluvu sa clá znížili. Pevné clá však taktiež nedokázali zabezpečiť ceny poľnohospodárskych plodín na požadovanej úrovni.

Ďalším pokusom o ochranu československého poľnohospodárstva bol zákon č.72/1930, podľa ktorého sa stanovili colné prirážky k colným sadzbám u niektorých

⁴⁶ Král, Alois. Meze cedulové politiky. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1934/1935, zväzok 19, str. 12

druhov obilia, múky a mlynských výrobkov. Prirážka vstupovala v platnosť, ak priemerná cena daných výrobkov bola nižšia ako priemerná cena. Ďalším pokusom o pozdvihnutie cien rastlinných výrobkov bol **zákon o dovozných listoch** č.73/1930, ktorý dal ich majiteľovi oprávnenie, aby bez platenia cla, do deviatich mesiacov, doviezol dané množstvo poľnohospodárskych výrobkov. *Anthropius* vyzdvihuje tento zákon a tvrdí, že tieto dovozné listy sa do veľkej miery osvedčili a stali sa vzpruhou československého exportu.

Menej vydarený bol už zákon č.154/1930 o povinnom zomielaní pšenice a žita a uvádzaní pšenice a žita do obehu, keď sa účel zvýšenia spotreby domáceho obilia nedosiahol.⁴⁷ „*Miešací zákon však spôsobil ťažkú škodu dovoznému obchodu, ktorý bol jeho predpismi podviazaný a vzhľadom ku kontrole jeho zachovávaní vystavený najrôznejším šikanám. Len jedna zložka mala z tohto zákona zisk, veľkomlyny, ktoré profitovali z relatívne väčšieho vzostupu dovozu múky a z prevádzky miešacích zariadení.*“⁴⁸ Medzi ďalšími opatreniami na ochranu domáceho trhu môžeme ešte spomenúť zákon o výrobe chleba č.46/1930 a zákon č.47/1930, ktorý ustanovuje, že verejné úrady, ústavy a podniky môžu kupovať niektoré plodiny len vtedy, ak sú domáceho pôvodu.

Tabuľka č. 10

Pre 1 ha v zemi Českej a Moravskoslezskej v Kč:

Rok	Poľnohospodársky dôchodok je väčší(+), alebo menší(-) ako spotreba rodiny Kč	Na novostavby, stroje a meliorácie bolo vydaných	Normálny úmor budov, strojov a meliorácie	Na investície(stavby, stroje a meliorácie) bolo vydaných viac(+), alebo menej (-) ako obnáša normálny úmor
1925	-18	366	135	231
1926	-155	272	151	121
1927	204	397	170	227
1928	-50	443	184	259
1929	-366	492	188	304
1930	-586	414	217	197
1931	-429	198	227	-29
Spolu	-1400	2582	1272	1310

Zdroj: Brdlík, Vladislav – Zemědělská krise v souvislosti s národním hospodářstvím, str.13

Vladislav Brdlík v prednáške *Zemědělská krise v souvislosti s národním hospodářstvím* sleduje postupný pokles celkového príjmu poľnohospodára pre jednu

⁴⁷ Mlyny, ktoré zomielali cudzozemskú pšenicu a žito boli povinné zomlieť mesačne také množstvo domácej pšenice a žita, ktoré činí aspoň 75 % celkového množstva pšenice a 95 % žita.

⁴⁸ *Anthropius, Josef. Obilní monopol a zemědělská krise. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, zväzok 6, str. 9*

fyzicky odpracovanú hodinu členov poľnohospodárskej rodiny zo 4,79 Kč v roku 1927 až na 2,04 Kč v roku 1931. Okrem nedostatočných príjmov, ktoré nedokázali pokryť spotrebu videl príčiny zadlžovania poľnohospodárov aj v **príliš vysokých peňažných investičných výdajoch** (Tabuľka č.10). Nad normálne obnovovacie výlohy sa za 7 rokov investovalo o 1310 Kč viac na 1 ha pôdy. Doplatky na spotrebu a vyššie investície tvorili spolu 2 710 na 1 ha. Celková suma zadlženia k 1.1.1931 sa pohybovala okolo 16-17 miliárd Kč.

Dôležitou črtou v poľnohospodárstve bola **nerovnomernosť**. Najvyššie dlhy, okolo 2000 Kč, boli síce v Čechách a v Moravskosliezsku, ale oveľa väčšie bremeno niesli východné časti krajiny, Slovensko a Podkarpatská Rus, kde nižšia intenzita zberu úrody a nižšie ceny poľnohospodárskych výrobkov robili poľnohospodárstvo zraniteľnejšie. Podľa *Brdlíka* zohrala svoju úlohu aj nerozvinutosť peňažných ústavov a kampeličiek v tejto oblasti. To zapríčinilo, že ľudia museli využívať vyššie úroky židovských obchodníkov, pričom sa navyše platilo hlavne v naturáliách.

Brdlík sa stavia proti riešeniu lineárnej úľavy všetkým zadlženým, ktorá by podľa neho musela byť príliš výdatná. Vychádza práve z nerovnomernosti zadlženia a navrhuje **pomoc, ktorá by sa sústredila len na príliš zadlžených**. Dalo by sa im pomôcť lepšie s menším úhrnným nákladom. Navyše rozlišuje ľudí, ktorí sa do svojho zadlženia dostali vlastnou vinou, a preto nemôžu očakávať pomoc zo strany štátu. Ťažko však povedať, kto by patril do tejto kategórie a kto už nie a kde by sa určila deliaca čiara medzi príliš zadlženými a „len“ zadlženými. *Brdlík* zhrňuje možnosti riešenia poľnohospodárskej krízy tým, že pokiaľ sa neodstráni základná príčina, nízke ceny poľnohospodárskych plodín a vysoké ceny toho, čo poľnohospodár musí nakúpiť, tak opatrenia nebudú nič platné. „*Poľnohospodárska kríza nevznikla zo zadlženosti poľnohospodárov, ale táto kríza, prameniaca z nerovnováhy cien poľnohospodárskych a priemyselných, zvyšuje zadlženosť a zároveň tiež ťarchu aj starých dlhov.*“⁴⁹

Vznikalo viacero názorov o nutnosti regulácie a začali sa objavovať aj myšlienky, že Československo má dosť moci na to, aby si samo regulovalo ceny. Zosilnela tak potreba vytvoriť dohodu medzi poľnohospodárstvom, priemyslom, robotníkmi a všetkými zamestnancami. *Josef Anthropius* sa zaoberá vznikom obilného monopolu v Československu. **Jednanie o obilnom monopole** začalo už na prelome rokov 1929 a 1930, ale k činom došlo až v máji 1931, keď minister Bradáč dal do pripomienkového riadenia osnovu zákona o obilnej dovoznej spoločnosti, ktorým by dovoz obilia, múky,

⁴⁹ Brdlík, Vladislav. Zemědělská krise a její vztah k národnímu hospodářství. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, zväzok 1, str. 22

mlynských výrobkov a aj otrúb mal byť prehlásený za výhradné právo štátu. Mala to byť spoločnosť akciová.⁵⁰ Cena, za ktorú by dovezený tovar na tuzemsku predávala, by nesmela byť nižšia ako je to stanovené v zákone o colných prirážkach. Monopol sa nevzťahoval len na dovezené obilie, ale aj domáce, pretože v osnove stálo, že spoločnosť môže za vlády stanovených podmienok vykupovať domáce obilie, skladovať ho a vyvážať. Bolo teda zamýšľané zriadiť úplný obilný monopol, t. j. ako pre obilie zahraničné, tak aj domáce a pre dovoz aj vývoz.

Úvahy o monopole vznikali teda v dobe, kedy „*pokles cien obilia na svetových trhoch bol tak prudký, že právom bolo možné hovoriť o ohrození rentability poľnohospodárskej prvovýroby.*“⁵¹ Následne sa však ceny zlepšili v dôsledku ochrany trhu a monopolu a ďalej sa mohol zdať nepotrebný. Československo sa dostalo s úrovňami cien obilia, múky na popredné miesta a dokonca československé ceny pšenice sa blížili najvyšším cenám vo Francúzsku a Nemecku. *Anthropius* poznamenáva, že cenový dôvod ako príčina monopolu síce odpadáva, ale vzniká nový dôvod obchodne-politický. Jedná sa hlavne o otázku umiestňovania poľnohospodárskych prebytkov zo štátov poľnohospodársky aktívnych do štátov poľnohospodársky nesebestačných. *Anthropius* hľadá riešenie a ďalší vývoj **v kontingentovaní dovozu na základe preferenčných ciel.** Tvrdí, že poľnohospodársky aktívnym štátom nejde iba o to, aby tovar vyviezli, ale aj aby ho predali za vyššiu cenu, za ktorú by bolo podnikanie rentabilné. Účel monopolu navyše vidí aj v regulovaní tuzemských cien poľnohospodárskych produktov v záujme domáceho poľnohospodárskeho konzumu.

Najväčším problémom, čo sa týka monopolov je z pohľadu *Anthropiusa* hrozba rozrušenia hospodárstva a ohrozenia štátnych financií plynúca zo samotnej podstaty monopolu. Ďalšou prekážkou je potreba zavedenia zložitého a nákladného aparátu. Navyše monopol by podľa *Anthropiusa* poškodil konzumentov nepriamo zhoršením kvality múky, pretože mlyny by museli zomlieť to, čo im dodá monopolná spoločnosť bez možnosti výberu.

Ďalším návrhom monopolu bol **Bittermanov návrh**, ktorý sa zakladal na myšlienke, že dovoz aj vývoz obilia a mlynských výrobkov by bol výhradným právom

⁵⁰ Štát sa mal účasniť 51% podielom na akciovej spoločnosti, zbytok bol vyhradený súkromným organizáciám hlavne poľnohospodárskym, spotrebiteľským, družstevným zväzom, obchodníckym a mlynárskym organizáciám.

⁵¹ *Anthropius, Josef. Obilní monopol a zemědělská krise. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, svazek 6, str. 20*

štátu, alebo určenej inštitúcie, ktorá by právo prenášala na záujemcov zvláštnymi listami. Cena týchto listov by sa stanovila medzi svetovou cenou daného druhu tovaru a jeho stanovenou domácou smernou cenou. Z výťažkov cestných listov, ktoré nahrádzujú clá, by sa alimentoval zvláštny fond, z ktorého by sa financovali intervenčné operácie. *Anthropius* vyzdvihuje fakt, že forma cestných listov umožňuje, aby monopolná spoločnosť nemusela kupovať celé kvantum dovážaného tovaru na svoj účet, a tým sa vyhla veľkým rizikám z koncentrácie veľkých kvánt v jedných rukách. Na druhej strane problém vidí v stanovení svetových a domácich cien, teda v určení ceny cestného listu. Nakoniec sa *Anthropius* zaoberá Englišovými návrhmi, ktoré sa však ťažko dostávajú do praxe, či už išlo o zvýšenie spotreby žita tým, že by sa využívalo viac žitnej múky pri výrobe chleba, kde hneď vzniká námietka preorientovania zažitého konzumu. *Anthropiusa* prekvapuje najmä Englišova ľahkovážnosť, čo sa týka monopolnej správy, pretože administráciu monopolnej organizácie považuje za veľmi dôležitú.

Výnimočný a cenovo nepriaznivý bol rok 1932, kedy bola vysoká úroda a zozbieralo sa o 200 000 vagónov obilia viac ako minulý rok. Otázkou bolo čo s týmito prebytkami urobiť, aby došlo k najmenším stratám. *Brdlík* považuje za nevhodné tieto prebytky vyvážať, pretože to by bolo veľmi zložité a muselo by sa naň doplácať. Ďalšie možnosti videl v nahradení dovážanej kukurice prebytkami obilia, alebo v kŕmení väčšieho počtu bravčového a hovädzieho dobytku, čím by bolo možné nahradiť dovážaný dobytok.

Brdlík sa zaoberá **problémom kúpnej sily poľnohospodárov**, pričom tvrdí, že nestačí len teoreticky uznávať dôležitosť problému. „*Po zrušení devízových viazaností, reglementácie dovozu syndikátmi a pod., zostane naše poľnohospodárstvo obnažené a bude zaplavované územím pre prebytky sveta, keď okolité dovozné štáty (Nemecko a iné) sa proti prívalu týchto zdvihnutých vôd dokázali včas ohradiť vysokou colnou hradbou. Je nebezpečné, že potom príde u nás nový náraz krízy ešte v dobe, keď v iných štátoch bude už doznievať.*“⁵² *Brdlík* vidí viaceré možnosti v otázke riešenia kúpnej sily poľnohospodárov. Podľa neho sa pri jej zlepšovaní netreba zameriavať len na zlepšenie speňažovania ich výrobkov, ale aj na zlacňovanie výrobných prostriedkov a osobných potrieb, ktoré poľnohospodár kupuje. Obnovenie rovnováhy medzi cenami, ktoré poľnohospodár dostáva a medzi tými, ktoré musí platiť neznamená len prekonanie krízy poľnohospodárskej, ale celkovej hospodárskej.

⁵² *Brdlík*, Vladislav. Zemědělská krise a její vztah k národnímu hospodářství. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, svazek 1, str. 32

5 Cyklus prednášok o našej a svetovej hospodárskej kríze

5.1 Zväzok I.

V prvom zväzku prednášok z cyklu o našej a svetovej hospodárskej kríze z ročníku prednášok 1931/1932 sa autori Josef Hraše, Alois Král a Karel Karásek zaoberali zhodnotením posledných rokov, počas ktorých svet vrátane Československa zachvátila svetová hospodárska kríza.

Ako prvý svoju prednášku *Konjunktúrní cykly v Československu* odprednášal *Josef Hraše*. Na úvod svojej prednášky sa zamýšľala nad samotnou definíciou cyklu a cituje definíciu z posledných konferencií v Spojených štátoch, kde sa o cykle hovorilo ako o opakovaní kladných a záporných odchýlok od priemerného stavu. *Josef Hraše* sa snaží dokázať, že každá organizovaná hospodárska spoločnosť má sama v sebe sily, ktoré spôsobujú vlnenie. Tvrdí, že **pri posudzovaní priebehu hospodárskych cyklov sa treba venovať najmä peňažnému trhu**, ktorý odráža stav, vývoj a smer celého priemyslu a hospodárstva, pretože aj v peňažnom trhu sa vyskytujú vlnivé pohyby a to ako následok štruktúry peňažného trhu. Dochádza k záveru, že hospodársky život sa dostane do vlnenia aj bez zapríčinenia z vonkajšieho prostredia.

Vo svojich analýzach hospodárskeho cyklu sa ďalej zaoberá jeho dĺžkou a jeho odlišnosťami medzi jednotlivými krajinami. Využíva dáta amerického ústavu pre národohospodárske bádanie. Priemerná dĺžka cyklu v období 1838-1920 bola v Amerike 3,75 roka, v Anglicku 7 rokov a vo Francúzsku 5,5 roka. Rôznorodosť cyklu od krajiny ku krajine potvrdzuje na príklade, že v roku 1926 bola v Československu a Rakúsku depresia, v Kanade a Spojených štátoch vzostupná tendencia konjunktúry a v Belgicku, Švédsku, Fínsku prosperita.

Vo svojej prednáške sa snaží popísať **šírenie Veľkej hospodárskej krízy**. V roku 1928 v Nemecku začal pokles, zatiaľčo v Československu naďalej pokračovalo stúpanie cyklu. Ďalej sa prvé problémy vyskytovali v štátoch produkujúcich suroviny. Nasledoval prudký pokles cien v USA, klesali ceny surovín, hotových výrobkov, klesali zisky, dividendy akcií, zárobky a mzdy, klesala kúpna sila. Začiatkom roku 1929 kríza zasahuje

Poľsko, Argentínu, Maďarsko, koncom roku 1929 aj Československo a celkovo strednú Európu a až v roku 1930 ostatné štáty.⁵³

Josef Hraše za hlavné znaky konjunktúry považuje vysoký úrok a napätý trh, v depresii, naopak, nízke úroky a voľné peniaze, ktoré sú podnetom k prechodu na kapitálový trh. Táto depresia je však podľa neho iná v tom, že **úrokové sadzby po roku klesania začali opäť rásť**. Na záver svojej prednášky sa stotožňuje s názorom ekonóma Carla Snydera o odlišnosti Veľkej hospodárskej krízy od ostatných kríz svojou všeobecnosťou, pričom dedukuje, že „*musí existovať nejaká príčina, ktorá neexistovala skôr... a to nemôže byť nadprodukcía, pretože táto bola uvádzaná už pred mnohými desaťročiami ako príčina kríz.*“⁵⁴ Keďže rovnakú odlišnosť vidí aj v kríze z roku 1921, uvažuje nad možnosťou rôznych príčin medzi krízami predvojnovými a povojnovými.

Druhou prednáškou prvého zväzku bola prednáška *Problém krise ve světle posledních rozborov* od *Aloisa Krála*. *Král* v nej tlmočí hlavne **výsledky správy Bertila Ohlina a jeho tímu**, ktorého bol sám súčasťou. Vo svojej prednáške sa snaží poukázať na problém krízy, špeciálne poslednej Veľkej hospodárskej krízy tak, ako sa javí v najnovšom bádání. Príčiny tejto krízy hľadal už v povojnovej obnove hospodárstva. Vyčísluje hmotné straty, ktoré však neboli nahradené rovnomerne, keď zo 16 % nárastu výroby oproti predvojnovému roku 1913 pripadali na Európu len 2 % a na mimoeurópske krajiny 14 %. Veľkú dôležitosť prikladá tomu, že Londýn, ako finančné centrum, bol vystriedaný New Yorkom. „*Americký bankér nemal ani skúsenosti, ani záujem na vývoze kapitálu a tovaru ako malo Anglicko a veľmi často si v riešení finančných problémov nepočínal tak, ako by bolo bývalo najlepšie k zaisteniu finančnej stability v medzinárodných pomeroch.*“⁵⁵

Ďalšie **problémy videl v odlišnom vývoji dopytu a výroby**. Vo veľkom počte odvetví sa dalo sledovať zvyšovanie zásob, nevyužívanie výrobných schopností a pokles cien. Podľa *Krála* vznikol nedostatok stálosti, ktorý sa prejavil aj v cenových pomeroch. Za príčiny zmeny pomerných cien považoval nerovnaký vývoj miezd, ciel a daní a cenovej viazanosti na kartely. Taktiež bola vzájomne medzi krajinami porušená rovnováha cenových relácií, kde *Král* ako dôvod uvádza, že striedaním inflácie a deflácie sa cenové hladiny ustálili na inej výške. Celkovo všetky udalosti z *Královho* pohľadu nasvedčujú nestálej situácii v rokoch 1928 a 1929.

⁵³ Ako posledné sa do zostupnej konjunktúry podľa neho dostalo Dánsko.

⁵⁴ Hraše, Josef: Konjunkturální cykly v Československu. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek I, s. 17

⁵⁵ Král, Alois: Problém krise ve světle posledních rozborů. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek I, s. 28

Čo sa týka vzniku krízy, rozlišuje **dve skupiny štátov**. Prvou skupinou štátov sú ohniská krízy, medzi ktoré zaradil Spojené štáty americké, Nemecko, poľnohospodárske krajiny, kde bola tendencia k nadvýrobe a k poklesu cien, jednalo sa o Brazíliu, Austráliu, Kanadu, Maďarsko a ďalej krajiny vyrábajúce priemyselné suroviny, kam patrila hlavne India a Južná Amerika. Druhú skupinu tvorili ostatné štáty, na ktoré pôsobila vzniknutá kríza v krajinách prvej skupiny. Najlepšie krízu znášali krajiny s nízkymi dovoznými clami, Belgicko, Švédsko, Holandsko. Význam pripisuje hlavne výške cenovej hladiny v zlate, vývojovým tendenciám v platobnej bilancii a kolísaniu vonkajšej kúpnej sily peňazí, ale najväčší význam má v jeho ponímaní pružnosť výrobného systému.

Zásadnú odlišnosť Kráľovho názoru, v porovnaní s názormi ostatných národohospodárov⁵⁶ môžeme vidieť v jeho snahe poprieť fakt, že poľnohospodárska kríza začala o rok skôr, ako kríza v priemysle. Poukazuje na to, že v Spojených štátoch, v roku 1929, klesla výroba len o 1 % oproti roku 1928 a v Kanade o 4 %, pričom Taliansko, Nemecko a Austrália zaznamenali dokonca mierny rast.

Taktiež sa snaží o **zrovnanie dnešnej krízy a kríz minulých**. Celkovo sa mu nezdá, že by pokles cien a iných ukazovateľov bol zvlášť väčší ako v predchádzajúcich krízach, ale jasný rozdiel nachádza v poklese obratu svetového obchodu. Objem je viac poznačený ako ceny. Výnimočnosť krízy vidí aj v tom, že by zvyčajne ceny spotrebných statkov klesli menej ako ceny výrobných statkov, ale tu to bolo naopak. Vysvetľuje si to monopolistickou kontrolou výroby niektorých kapitálových statkov a regionálnejším stanovením cien.

Východiská z krízy sa mu hľadajú ťažko. Zotavenie z nových investícií sa mu zdá byť pre tento prípad nemožné, kvôli nedostatku rezervného dopytu po investíciách. Kládne si otázku, do akej miery by sa mohol dopyt po investičných statkoch zvýšiť, ak by výrobné náklady v týchto odboroch klesli. Dodáva však, že akékoľvek zníženie výrobných nákladov v depresii má oveľa menšie účinky ako zvýšenie rozsahu výroby, teda konjunktúra cenová nie je v modernej výrobe tak dôležitá ako konjunktúra kvantitatívna.

Na záver sa zaoberá jednotlivými teóriami o príčinách krízy. Pri teórii nadvýroby nesúhlasí s jednoduchosťou, akou sa táto teória podáva. Poukazuje na neobmedzenosť spotrebnej expanzie a tvrdí, že v každej skupine statkov sa ich dá kúpiť celé kvantum za určitú cenu, teda problém nadvýroby je problém ceny a výrobných nákladov. **Nedostatok zlata a jeho zlé rozvrhnutie je podľa neho skôr účinkom než príčinou.** Psychologické

⁵⁶ Odlišný názor mali Vladislav Brdlík, alebo Josef Anthropius.

dôvody podľa *Krála* neboli príčinou, ale vzniknutá nedôvera krízu priostrila. Šíriaci sa názor o kríze kapitalizmu zamieťa a tvrdí, že v skutočnosti **zlyhali stabilizačné účinky kartelov** a nezmyselný kompromis medzi intervencionizmom a kapitalizmom. „*Produkcija vedená zle, v neznalosti čo príde a v nesprávnom ukladaní kapitálu do odborov už preplnených.*“⁵⁷ Nespravodlivá cena viedla k nespravodlivému podnikaniu.

Prvý zväzok prednášok z cyklu o hospodárskej kríze je zakončený prednáškou *Karla Karáska - Krise, kapitál a kapitalizmus*. *Karel Karásek* sa v nej, ako už názov naznačuje, zaoberá krízou v oblasti kapitálu a kapitalizmu. Táto téma sa u neho objavovala vo väčšej miere aj v ďalších prednáškach.⁵⁸ V tejto prednáške venoval pozornosť teoretickému pohľadu na kapitál a kapitalizmus, kde využíva najmä slová ekonóma W. Sombarta. Kapitalizmus odlišuje od iných systémov vysokou túžbou po pokroku a neuspokojením sa so súčasným stavom. **Význam kapitalizmu** vidí v jeho dynamike a v momentoch pohybu a rastu, preto považuje kapitál, úspory a mechaniku vznikania úspor a ich správneho uloženia za dôležité faktory rovnováhy v systéme a jeho ďalšieho vývoja.

Samotnú krízu sčasti vysvetľuje ako normálny pokles po predchádzajúcom rozmachu, ale **prudkosť, dĺžka a nenormálnosť krízy v určitých javoch, si vysvetľuje len existenciou špeciálnych príčin**. Problém krízy hľadá už v povojnovom vysporiadaní, v racionalizácií a všeobecne v povojnových zmenách v hospodárstve a v politike, za ktoré kapitalizmus nezodpovedá. Budovanie nových štátov a nových priemyslov znamenalo vznik autarkných tendencií a podradenie kapitalizmu štátnej moci a štátnemu vplyvu viedlo podľa *Karáska* k vzniku určitého pa-kapitalizmu. Tvrdí, že zmena kapitalizmu a jeho výmena sa v prvom rade nedá spraviť naraz a že by malo ísť o evolučný vývoj k niečomu novému. Novovzniknuté ľavicové smerovanie pripisuje hlavne tomu, že mladá generácia posudzuje len povojnové obdobie a chýba jej kontinuita s obdobím predvojnovým. Myšlienkový smer riadeného hospodárstva vidí kolektív a nevidí človeka, ktorý „...*je nielen cieľom, ale aj základom a nositeľom hospodárskeho systému. Ak chcete reformovať kapitalizmus, reformujte človeka....*“⁵⁹

Za zásadný problém však považuje **vznik porúch v tvorbe a usmerňovaní kapitálu**. „*Ochromenie mechanizmu trhu, cien, úroku, kalkulácie a predvídania za vojny a rad rokov po vojne malo za následok chybné vedenie kapitálu do foriem, ktoré vybočovali*

⁵⁷ Král, Alois: Problém krise ve světle posledních rozborů. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek I, s. 37

⁵⁸ Boli to prednášky *Struktura trhu kapitalu v Československu, Problém zadlužení, Kapitálová politika* (v nasledujúcej kapitole).

⁵⁹ Karásek, Karel: Krise, kapitál a kapitalizmus. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek I, s. 65

zo zásady rovnováhy a organického nadväzovania nového na staré.⁶⁰ Za príčinu veľkej hĺbky priemyselnej krízy považuje vznik medzinárodnej krízy poľnohospodárskej.

Východisko z krízy vidí vo väčšom prilive nového kapitálu na trh. Z pohľadu Československa, čím viac usporíme, tým budeme finančne nezávislejší a pôjdeme správnym smerom. Cena a úrok za voľnej súťaže sú osvedčené ako regulátory a *Karásek* zdôrazňuje potrebu zachovania týchto elementov, kým sa za ne nenájde adekvátna náhrada.

5.2 Zväzok II.

Druhý zväzok cyklu o našej a svetovej hospodárskej kríze sa skladá z prednášok *Rok krise v Československu* od *Rudolfa Hotowetza* a *Prostředky k ulehčení a překonání krise* od *Josefa Drachovského*.⁶¹

Rudolf Hotowetz sa snaží o analýzu situácie v Československu po prvom roku krízy a o vysvetlenie možností jeho hospodárskej politiky vzhľadom na vzniknutú situáciu. Za najnebezpečnejší úkaz z minuloročnej hospodárskej krízy pokladá fakt, že 43 % z celkového poklesu vývozu pripadá na textilný priemysel. Zveľaďovanie textilného priemyslu pre Československo pokladá za existenčnú otázku, ktorá ohrozuje stabilitu a rovnováhu štátu. Prebytok v roku 1931, 1,35 mld. Kč, vysvetľuje tým, že ide len o výpredaj súčasného tovaru bez zakúpenia nového. Ďalej za dôležité fakty pokladá výrazný pokles v cukrárenskom a sklárskom priemysle a takisto v štátnych dráhach, v železničnej doprave.

Za nešťastné považuje zníženie platov a miezd a zvýšenie diskontnej sadzby. Po zostrovaní zavedenej devízovej ochrany meny, sú podľa neho tieto opatrenia nepotrebné, pričom negatívum videl hlavne vo vysokom úroku z bankových úverov, ktorý ťažko dopadal na podnikateľov. **Veľký význam prikladal obnove československému exportu,** keďže Československo ako exportne orientovaná krajina na ňom silne závisela. Rozumie tomu tak, že Československo sa samotné nemôže snažiť o otvorený obchod, keď ostatné krajiny sa správajú defenzívne, ale tvrdí, že na druhej strane nemusíme ubíjať naše hospodárstvo. Vidí ako nemožné vyrovnávať vzájomné pohľadávky len clearingom, pretože Československo malo aktívnu bilanciu z Maďarskom, Juhosláviou, Rakúskom a

⁶⁰ Karásek, Karel: Krise, kapitál a kapitalismus. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek I, s. 59

⁶¹ Obe boli odprednášané vo februári roku 1932.

inými štátmi, a teda týmto spôsobom len strácalo. Takisto kritizuje aj devalvácie. „*Všade tam, kde došlo k poklesu valuty, sa však zabúda, že prospech z toho plynúci pre zahraničný a domáci obchod je len dočasný, lebo hladina hospodárskych čísel nemôže byť trvalo zmenená, ale musí byť v krátkej dobe zase vyrovnaná.*“⁶²

Hotowetz sa takisto vyjadril aj k príčinám vzniku krízy. Okrem vojny a jej následkov si uvedomoval, že musela existovať aj ďalšia príčina, pretože by táto kríza nemala taký veľký dopad. Monetárnu príčinu, nedostatok zlata a jeho nerovnú distribúciu však vylučuje, keď argumentuje tým, že potom by kríza postihla každú krajinu a sektor v rovnakom čase. Racionalizáciu ako príčinu tiež nepripúšťa. Tvrdí, že problémom je nedostatok odbytu, teda nedostatok práce, ktorý spôsobuje zavieranie tovární. Takisto komentuje názory o kríze kapitalizmu. Poukazuje na to, že vojny a revolúcie nikdy nepriniesli od základu zmenu hospodárstva a nebude tomu tak ani teraz.

Riešenie problému cien tovarov a surovín podľa *Hotowetza* zabezpečia hospodárske zákony, ktoré zapríčinia vyrovnanie cenovej hladiny. Ceny tovarov sa opäť zvýšia na hladinu prinášajúcu zisk a potom sa im rýchlo prispôbia aj ceny surovín. *Hotowetz* kladie Československu úlohu byť iniciátorom rozbehnutia obchodu v strednej Európe, teda je za zblíženie strednej Európy. Nevidí problém ani v poľnohospodárskych produktoch, keďže naši najväčší konkurenti sú v zámorí a dokonca sa prikláňa k zvýšeniu ciel voči týmto zámorským štátom.

Druhú prednášku z druhého zväzku prednášok vypracoval a 29.2.1932 odprednášal *Josef Drachovský*. Vo svojej prednáške sa tiež snaží rozobrať príčiny krízy, a preto takisto komentuje povojnovú situáciu. Povojnové hospodárstvo charakterizuje ako príliš vyrábajúce a to hlavne na dlh, s nedostatočným vlastným kapitálom a práve kvôli vývoju verejných úloh, dôsledkoch medzinárodných konfliktov a ľahkosti úverov dosahuje verejné zadlženie hranice úverovej schopnosti. *Drachovský* opisuje **možnosti ako dlhové bremeno zmenšiť**. Poukazuje na príklady Nemecka a zníženie hodnoty peňazí v tejto krajine a tiež Ruska, kde sa jednoducho odmietalo platenie starých dlhov. Avšak za najmiernejšiu stratégiu považuje nútenú konverziu, ktorá podľa neho neprináša nepriaznivé dôsledky, ale v dobe dnešnej krízy nie je v obvyklej forme využiteľná. Ostatné násilné formy sú pre neho len eufemizmom bankrotu verejnej korporácie, ktorá ich využíva.

⁶²Hotowetz, Rudolf. Rok krise v Československu. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek II, s. 12

Verejnej moci pripisoval veľký význam, čo sa týka jej potencionálneho vplyvu v prípade možnosti stabilizovania úrokovej miery vkladov a úverov. Napriek tomu nepodporuje Brúningovu normatívnu úpravu úrokovej miery, len pripúšťa, že je možné dosiahnuť určitú úľavu. Navrhuje všeobecné opatrenie nahradiť úverovú účasť podnikateľskou do takej miery, aby bol vo verejnom podnikaní daný správny pomer medzi vlastnými a zverenými prostriedkami. Takéto opatrenie by však podľa *Drachovského* nebolo potrebné, ak by si ľudia uvedomili, že medzi zapožičaním peňazí na úrok a ich investovaním nie je hospodársky rozdiel. Považuje za nešťastné, že nebolo možné včas previesť konverziu zahraničnej pôžičky získaním lacnejšieho úveru, pretože dnešný stav medzinárodnej úrokovej miery, ponuky pohotových prostriedkov a dnešné kurzy československých zahraničných výpožičiek dáva konverzií len malé šance na úspech.

Drachovský sa ďalej zaoberá dopadom racionalizácie na hospodárstvo a najmä na trh práce. Jeho základnou myšlienkou je, že sa prospech racionalizácie musí prejavíť v skrátaní pracovnej doby pracovníka. So skrátaním pracovnej doby však nedáva do súvislosti otázku miezd. Tie sa podľa neho riadia nutným udržiavacím a reprodukčným nákladom a hospodárskym výsledkom výroby. Pokles miezd v dobe krízy komentuje ako prirodzený jav, tak ako aj zmenšený podnikateľský zisk a ohrozenie bezpečnosti kapitálu.

Drachovský tvrdí, že v tejto dobe **treba využiť aj organizácie v hospodárstve, ale v primeranej miere**. Doterajšie sanačné opatrenia sa stavajú na verejnej pomoci a regulovaní. Nepochybuje však o tom, že v dobe vládnucej prevahy podnikania a individualizmu má byť osobná zodpovednosť na prvom mieste. „*Nie je doba na veľké zisky, preto majú byť ceny prístupné, veď predsa zabezpečujú určitý odbyt a pre tento odbyt je treba hľadať cesty nové, ktoré tento odbyt učinia jednoduchším.*“⁶³ Dôraz kladie na odstránenie nepomeru medzi kapitálovou a úverovou časťou, pričom za potrebné považuje, aby sa dali krátkodobé úvery predĺžiť, pretože krátkodobý úver predpokladá rýchly obrat v dlžníckom podniku a kríza tento obrat spomalila.

Na záver *Drachovský* hovorí o snahách potierania krízy spôsobom medzinárodne organizovaným. Nevidí nejaký úžitok z možného vzniku colnej únie stredoeurópskej (hospodárskej únie stredoeurópskej) a takisto aj spojenie krajín malej dohody sa podľa neho nedá previesť integrálne, pretože na rozdiel od *Hotowetza*, vidí prekážky v poľnohospodárskej konkurencii aj s týmito krajinami, nielen zámorskými.

⁶³ *Drachovský, Josef: Prostředky k ulehčení a překonání krise. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek II, s. 35*

5.3 Zväzok III.

Tretí zväzok prednášok tesne nadväzoval obsahovo i časovo na predchádzajúce dva zväzky. Nachádzajú sa v ňom prednášky od českých národohospodárov *Jiřího Hejdu* a *Evžena Šterna*.

Jiří Hejda sa vo svojej prednáške *Některé teorie o současné krizi* nechce zaoberať obšírnejšou analýzou príčin krízy, ale skôr len niektorými teóriami, ktoré v posledných dňoch vzbudili pozornosť v Československu, pretože aktuálny problém bol iný ako na začiatku krízy. Základným znakom jeho analýzy jednotlivých teórií je odmietanie tých, ktoré prevádzajú krízu len na jeden problém.

Rieši otázku **štátnych intervencií**. Zamýšľa sa nad príčinnou súvislosťou medzi krízou a intervenciami. Kapitalizmus sa zmenil oproti predošlému obdobiu najmä v Európe. Keby sa ponechalo voľná súťaž, voľný chod kapitalizmu bez akýchkoľvek zásahov, tak by sa možno kríza zlikvidovala. *Hejda* sa však pýta za akú cenu by bola takto automaticky odstránená. Komentuje hospodársky život minulých rokov, ktorý prirovnáva k životu v prírode a dodáva, že všetky sociálne zápasy sa riešili na úkor slabších. „*Likvidovať krízu bez intervencií, to je bez zásahu verejnej moci do tvorenia miezd a cien, by znamenalo rozvrieť v celom svete zápasy, ktoré by za dnešného demokratického režimu museli preskočiť na politické pole a tu nie je daná hranica, kde by skončili.*“⁶⁴ Ukončuje svoju myšlienku tým, že **intervenčné zásahy nemožno viniť ako príčinu krízy**.

V ďalšej časti prednášky sa zaoberá **Englišovými vianočnými článkami**, ktoré boli pokračovaním úvah o kríze a cenách, kde vyložil svoju deflačnú teóriu. Poukazuje na Englišov názor, že pokles cien je sám príčinou krízy, buď poklesom deflačným, alebo všeobecným zvýšením produktivity. Náhlosť a všeobecnosť poklesu podľa Engliša skôr naznačuje na deflačnú príčinu a hlavné príčiny poklesu cien sú na strane zlata, teda menovej administrácií. Ďalej *Hejda* sleduje ako Engliš obmedzuje svoju teóriu na dva symptómy, na nezamestnanosť a pokles veľkoobchodných cien a na týchto dvoch symptómoch zakladá svoju teóriu. V Englišovej teórii je príčinou krízy zrútenie cien, toto zrútenie je náhle a všeobecné, je spôsobené defláciou, zhodnotením peňažnej jednotky.⁶⁵ Engliš teda vidí zmeny na strane peňažnej jednotky a nie na strane statkov, pokles nie je

⁶⁴ Hejda, Jiří: Některé teorie o současné krizi. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek III, s. 9

⁶⁵ Podobná teória sa dá nájsť u Hahna, Cassela, Strakoscha ako odpoveď Ohlinovho štúdia a Wagemannovej analytickej štúdie.

dôsledok, ale príčina krízy. *Hejda* si však všíma, že **náhlost' poklesu cien nie je taká výrazná** ako to opisuje Engliš, predovšetkým poľnohospodárske produkty majú zvláštny cenový vývoj (pokles cien) spôsobený nepomerom medzi ponukou a dopytom, a to nie na strane peňazí. *Hejda* vidí pokles cien ako jasný dôsledok rastu produkcie a poklesu spotreby, poukazuje na príklady pšenice, bavlny, či cukru. Engliš podľa neho nevystihol presne krízu, keď hovorí, že ju spôsobilo zrútenie cien. Podľa *Hejdu* tu kríza bola v poľnohospodárstve ešte pred zrútením cien.

Na základe článku od berlínskeho vydavateľa revue *Die Bank* Lansburgh, ktorý dokazuje príčinnú súvislosť medzi potrebou zlata a jeho výrobou, prichádza k faktu, že **cenová úroveň nie je určovaná zásobovaním sveta zlatom, ale naopak ťažba zlata je určovaná výškou ceny**. Pokles cien bol teda podľa neho vyvolaný vývojom, ktorý spôsobila svetová vojna a začal až po roku 1929. Týmito myšlienkami sa úplne odkláňa od Englišovej teórie.⁶⁶

Druhou teóriou, ktorá sa dotýkala danej doby, bola **Loevensteinova racionalizačná teória**. *Hejda* ani racionalizácií neprisudzuje najvyšší význam, ale poznamenáva, že racionalizácia by nemala ničieť výrobu. „*Lebo tiež technická racionalizácia musí počítať s niektorými nezmeniteľnými hospodárskymi zákonmi, predovšetkým so zákonom ponuky a dopytu.*“⁶⁷ Podľa *Hejdu* bol o racionalizáciu skorý záujem aj u nás, ale netrúfalo sa navrhnuť daň s racionalizácie, ako to spravil Loevenstein. *Hejda* je proti deklarovaniu problému krízy ako problému podkonzumu, pričom poukazuje na zákon o stúpajúcich potrebách ľudstva. Skôr zdôrazňuje predimenzovanie výroby, ktoré dokumentuje porovnávaním údajov z rokov 1913 a 1930.

Na záver sa snaží hľadať riešenia krízy. Dnešná situácia je podľa neho daná tromi momentmi a to politickou nedôverou, dlhovým problémom a skutočnou štatistickou nadprodukciou. *Hejda* ďalej tvrdí, že tieto **problémy sa nedajú riešiť autonómnym spôsobom**, pretože aj keby sa zachránila všetka domáca výroba, nezachránila by sa výroba na export. Najlepšie je prispôbiť sa cenám svetového trhu, alebo teda lepšie povedané znížiť výrobné náklady. „*Súhlasíme s Englišom, že je nutné znížiť úrokové sadzby a to pasívne aj aktívne a dodávame, že je nutné znížiť tiež verejné bremená, predovšetkým dane. Je konečne tiež nutné znížiť ceny. Sme dokonca presvedčení o tom, že pokles veľkoobchodných cien bude u nás ešte ďalej pokračovať, nehovoriac ani o cenách*

⁶⁶ *Hejda* sa navyše snaží brať v úvahu aj striebro a jeho zmeny a tvrdí, že keď ceny jedného kovu idú dole a druhého rastú, tak je to minimálne na zamyslenie.

⁶⁷ *Hejda, Jiří: Některé teorie o současné krizi. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek III, s. 19*

maloobchodných, ktoré sa doteraz neprispôsobili ani indexu veľkoobchodných cien, pretože medzi svetovými a domácimi cenami, chránenými kartelmi a vysokými clami, je rozdiel natrvalo neudržateľný.“⁶⁸

V druhej prednáške tretieho zväzku *Nezaměstnanost a sociální prostředky k jejímu zmírnění* sa Evžen Štern zaoberá špecifickým **problémom nezamestnanosti počas krízy a možnosťami riešenia tejto otázky**. Na začiatku svojej prednášky sa snaží zobrazit' momentálnu situáciu zamestnanosti vo svete. Koncom roku 1931 bolo plne nezamestnaných medzi 25 až 28 mil. ľudí a predpokladaný bol rovnaký počet aj v prípade čiastočne nezamestnaných. Zo všetkých nezamestnaných pripadá 60 % na Európu a 40 % na Ameriku. V Nemecku na konci januára roku 1932 bola vykazovaná najvyššia nezamestnanosť 6,042 mil., ďalej to postupne bolo Anglicko z 2,354 mil. nezamestnaných, Taliansko z 1,051 mil. a Československo z 0,58 mil., pričom za posledné dva roky sa v Československu počet nezamestnaných 7,5-krát zvýšil.

Za najlepšiu prostriedok ako zmierniť zľú situáciu v nezamestnanosti, čo sa týka robotníkov a aj podnikateľov považuje **núdzové práce**. Stotožňoval sa s názorom inžiniera Nečasa, ktorý tvrdil, že núdzovými prácami je možné zaistiť robotu pre 200-250 tisíc ľudí. Hovorí o potrebe vytvárania rezervných investičných fondov, na ktorú poukázala nezdravá stavebná konjunktúra v rokoch 1927-29. Popri tom súhlasí s návrhom *Otta Kappa*, ktorý navrhuje nezdaniteľnosť investícií podniknutých v dobách prehlásených štátnou správou za krízové.

Ďalším prostriedkom na zmiernovanie situácie nezamestnanosti, ktorým sa *Štern* zaoberá vo svojej prednáške sú **podpory v nezamestnanosti**. Kritizuje ťažké získavanie číselných údajov, ktoré malo za následok nemožnosť zaistenia riadneho povinného poistenia proti nezamestnanosti, preto vznikol gentský systém dobrovoľného poistenia, v ktorom *Štern* vidí pozitíva, ale nachádza aj nedostatky. *Štern* považuje gentský systém za administratívne výhodný, kde štát ušetrí na kontrole nezamestnaných, ktorá je obstarávaná odbormi. Podľa gentského systému však len jedna tretina nezamestnaných dostávala podporu a zároveň vznikali krízy v nemocenských poisťovniach proti nezamestnanosti.⁶⁹ To boli dôvody, prečo podľa *Šterna* gentský systém nebol dostatočný a bolo potrebné zaviesť povinné poistenie. Povinné poistenie považoval za organizované tvorenie úspor v dobrých rokoch, ktoré budú využité v zlých časoch. Výhodu oproti gentskému

⁶⁸ Hejda, Jiří: Některé teorie o současné krizi. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek III, s. 24

⁶⁹ Na štátnom príspevku podľa gentského systému bolo v roku 1931 vyplatených 221 082 667 Kč , oproti roku 1930, kedy sa vyplatilo 47 711 721 Kč a roku 1929 z 18 470 789 Kč

dobrovoľnému poisteniu vidí aj v tom, že by právom prispieval rovnakým dielom ako zamestnanec, tak aj zamestnávateľ. Na druhej strane, ako dôvody proti zavedeniu povinného poistenia uvádza príklady Nemecka a Anglicka, kde poistenie prešlo ťažkou krízou a muselo byť štátom subvencované a sanované. Myslí si, že keby Nemecko nemalo povinné poistenie, tak by vznik najpravícovejších a najľavicovejších extrémov nastal oveľa skôr. *„Poistenie proti nezamestnanosti je zabezpečenie pre doby ťažké, ale nemôže v rámci svojho normálneho rozpočtu vydržať dôsledky udalostí priamo katastrofálnych.“*⁷⁰

V ďalšej časti prednášky sa Štern zaoberá **problémom racionalizácie a skrátenia pracovnej doby**. Podľa neho racionalizácia dvojitém spôsobom narušila rovnováhu tým, že zväčšila rozsah výroby a súčasne znížila okruh kúpyschopných zamestnancov. Navyše v rade zemí zostruje krízu a spôsobuje štrukturálnu nezamestnanosť a nezamestnanosť technologickej povahy. Štern je naklonený skracovaniu pracovnej doby, bez ktorého by došlo k spomaľovaniu technického pokroku. *„Musíme si uvedomiť, že štrukturálna nezamestnanosť nezmizne ani v čase konjunktúry bez lepšieho rozdelenia práce, to je bez skrátenia pracovnej doby. Je nemysliteľné, aby časť zamestnancov trvale pracovala v plnej prevádzke a druhá bola zo zamestnania plne vyradená...“*⁷¹

Šternov názor na **mzdovú politiku** je jasný, keď tvrdí, že v dobe krízy by sa nemalo siahať na znižovanie miezd pokiaľ nedošlo k nejakému výraznému nárastu počas konjunktúry. Je teda zásadne proti názoru, že vždy keď vypukne nezamestnanosť je možné zjednať rovnováhu znížením miezd. *„Tým len znižujeme možnosť odbytu najnutnejších spotrebných statkov a len zhoršujeme krízu poľnohospodársku a krízu všetkých priemyselných podnikov, vyrábajúcich štandardné tovary každodennej spotreby. Znižujeme tým tiež podstatne príjmy štátov v jeho hlavnom zdroji, vo výnose nepriamych daní a ciel, plynúcich z ľudského konzumu, a tým všetkým zvyšujeme nezamestnanosť.“*⁷²

⁷⁰ Štern, Evžen: Nezamestnanosť a prostriedky k jejimu zníženiu. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek III, s. 53

⁷¹ Štern, Evžen: Nezamestnanosť a prostriedky k jejimu zníženiu. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek III, s. 61

⁷² Štern, Evžen: Nezamestnanosť a prostriedky k jejimu zníženiu. In: Sbirka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, O naší a světové krizi, svazek III, s. 69

6 Kapitálový trh a problém zadlženia počas krízy

Kapitálovými trhmi a kapitálovou politikou sa vo svojich prednáškach *Struktura trhu kapitálu v Československu* a *Kapitálová politika* zaoberal najmä Karel Karásek. Nedostatkosť kapitálu rozoberal Karel Doležel vo svojej prednáške *O příčinách a důsledcích nedostatku kapitálu v čsl. hospodářství*. Dlhový problém súvisiaci s kapitálovou politikou sa opäť objavuje v prednáške od Karla Karáska - *Problém zadlužení* a takisto v prednáške Josefa Kalfusa - *Úprava dluhová v Československé republice*, ktorá je viac zameraná na československý dlhový problém. Faktografické poznatky k tomuto problému je možné nájsť v prednáške Jána Kozáka – *Finanční politika československá v krizi*.

6.1 Kapitálová politika

V období 30-tych rokov 20. storočia nebol pojem „kapitálová politika“ stále veľmi rozšírený. Karel Karásek na začiatku svojej prednášky *Kapitálová politika* definoval, že táto politika „...smeruje k ovládaniu tvorby nového kapitálu v sústave hospodárskej, teda k ovplyvňovaniu národných úspor.“⁷³ Karásek videl úzku spojitosť medzi kapitálovou politikou a rýchlo sa rozvíjajúcim finančným kapitálom. Kládol si taktiež otázku rozsahu tvorby kapitálu, jeho rozdelenia a usmernenia. Vo svojej prednáške pomenoval aj teoretický rozpor, ktorý mal zásadný vplyv na kapitálovú politiku, keď rozlíšil dve úplne protichodné teórie rozdelené podľa toho, či sú, alebo nie sú možné chybne dlhodobé investície za normálne fungujúceho hospodárstva.

Hospodárska politika bola ešte v 30-tych rokoch silne ovplyvnená prvou svetovou vojnou a kapitálová politika nebola výnimkou. Karásek vymenoval dva pramene vzniknutého zmätku v hospodárskej politike. „Jednak to boli hospodárske zmeny, ku ktorým dala podnet, alebo ich zavinila vojna, jednak to sú zmeny, ktorým podľahla politická mapa Európy. Zmeny, zanedbanie všetkej tvorby pevných kapitálov pre občiansku potrebu a v zemiach neutrálnych, vznik nových produktívnych zariadení naviazaný neorganicky na predchádzajúci vývoj, medzinárodné pôžičky... Preto vojnové krajiny sa

⁷³ Karásek, Karel. Kapitálová politika. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1934/1935, zväzok 12, str. 3

*snažia dobehnúť zameškané a neutrálne zachraňujú z nových podnikov čo sa dá.*⁷⁴ Predvojnovú voľnosť v tvorbe a rozdeľovaní kapitálov sa podľa *Karáska* nepodarilo dosiahnuť kvôli nízkym národným úsporám, ktoré mali dosahovať vyššiu úroveň, aká bola pred vojnou, ony však boli dokonca nižšie.

Hospodárska kríza a vzniknuté spoločenské pomery, mali za následok zníženie dôvery v kapitalizmus ako taký, čoho následkom boli šíriace sa pokusy štátov o plánovanie v oblasti výroby a investícií. Cieľom tohto plánovania malo byť zabránenie ďalším pochybeniam pri investovaní. V Anglicku sa podobné tendencie snažili presadiť anglickí labouristi, ktorí sa pokúšali o zriadenie **Národného ústavu pre investície**. U tohto ústavu sa mali sústrediť verejné investície a zároveň bolo tomuto ústavu pridelené privilégium vydávať vlastné obligácie.

Tlak zo strany štátu sa prejavil hlavne pri tvorbe a odbyte cenných papierov, teda celkovo pri kontrole emisií. Najsilnejší vplyv štátu vznikol v Nemecku, kde v rokoch 1924-1930 fungovalo takzvané „**poradné miesto**“, ktoré dohliadalo nad uzatváraním pôžičiek štátov a obcí v cudzine. Základným ukazovateľom vhodnosti a prijateľnosti investície bola jej produktivita a účel.

Ďalšími výraznými, umelými zásahmi štátu do plynulého investovania boli **ukladacie predpisy**, ktoré stanovovali spôsoby ukladania peňazí, a to aj v prípade poisťovní a sporiteľní. V Nemecku v roku 1931 podliehalo týmto predpisom 20,5 miliardy mariek kapitálu. V Spojených štátoch amerických ukladacie predpisy určovali spôsob uloženia 60 miliárd dolárov, z čoho na poisťovne pripadalo 20 miliárd, na sporiteľne vyše 10 miliárd a zvyšných takmer 30 miliárd tvorili rôzne zverenecké správy sirotiek, nadácií a obcí.

V **Československu** bola dobre rozvinutá forma peňažných vkladov, ku ktorej sa postupne začali pridávať aj kapitály peňažných a súkromných poisťovní. Ukladacie predpisy mohli mať dosť silný vplyv na chod peňažného trhu. Existovali 4 skupiny ústavou, a to **sirotčie pokladne, sporiteľne, súkromné poisťovne a poisťovne sociálne**, pričom najvýznamnejšiu skupinu tvorili mestské sporiteľne. Vklady v roku 1933 boli 20 miliárd Kč, z čoho bola najväčšia časť uložená v hypotekárnych pôžičkách (9,067 mld.), ďalej v cenných papieroch (5,578 mld.), v komunálnych pôžičkách (2,268 mld.),

⁷⁴ Karásek, Karel. Kapitálová politika. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1934/1935, zväzok 12, str. 8

v uložených prebytkoch (2,121 mld.) a v pôžičkách na cenné papiere (0,088 mld.). Čo sa týka súkromných poisťovní, hlavné časti aktív v roku 1933 tvorili cenné papiere vo výške 2,174 mld. Kč. Medzi sociálne poisťovne patrili predovšetkým Ústredná sociálna poisťovňa, Všeobecný penzijný ústav a v menšej miere aj úrazové poisťovne.

Medzi priame zásahy štátu v oblasti kapitálovej politiky zaradil *Karel Karásek* aj **tvorenie trvalých hodnôt v rukách verejných, respektíve prijímanie takých hodnôt z rúk súkromných**, kde sa tvorenie verejného majetku deje z dvoch prameňov. Prvým prameňom je rozširovanie investícií monopolných podnikov z ich vlastného výnosu a druhým je prameň čerpajúci z výnosov daní a dávok. Zmysel daňového prameňa videl v tom, že „...*daň znižuje schopnosť súkromnej úspory a prenáša túto schopnosť na verejnú korporáciu, teda, že umožňuje náhradu súkromnej úspory verejnou.*“⁷⁵ Daňovú politiku doporučoval aj Československu, keď ako dôvod uvádza, že piliermi československých národných úspor sú samostatne hospodáriace stavy.

Ako nepriamy nástroj štátu sa v kapitálovej politike využívalo aj **daňové subvencovanie a daňové diferencovanie**. V Anglicku sa podarilo na konci 20-tych rokov cieľavedomým podporovaním pestovania cukrovej repy vytvoriť vlastný priemysel cukru.⁷⁶ Podobnou cestou sa vybrali vo Francúzsku v oblasti papiernictva, keď sa v roku 1931 znížilo clo na papier a súčasne bola povolená priama subvencia domácim továrňam, ktorá v roku 1932 dosiahla 37 miliónov frankov.

Karel Karásek uzatvára svoju prednášku o kapitálovej politike zdôraznením toho, čo by mala táto politika dosahovať. Za prvoradé určil pôsobenie na národné úspory tak, aby boli **podnecované túžby po vlastnom majetku a materiálnej nezávislosti**, pričom pripomenul, že význam majú len úspory aktívne vznikajúce podnikateľskou činnosťou. Zasadzuje sa za podporu zárobkovej činnosti podnikateľa ako hlavného prameňa národných úspor a takisto cíti potrebu vybudovať dlhodobý úver, hlavne vo forme emisií obligácií aj pre iné účely než účely štátu. Kritizoval nedostatok štatistických údajov v oblasti národnej výroby a národných úspor potrebných na zobrazenie spojitosti medzi nimi. Avšak aj napriek všeobecnému nedostatku potrebných údajov sa pokúsil zostaviť približnú schému (Tabuľka č. 11) rozloženia ročných národnej úspory Československa na jednotlivé odbory a potreby prihliadajúce k účasti finančného kapitálu (údaje platné približne ku koncu roku 1934).

⁷⁵ Karásek, Karel. Kapitálová politika. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1934/1935, svazek 12, str. 18

⁷⁶ Od roku 1925 do 1930 bolo každoročne vydaných 5 miliónov libier, čo znamenalo ročný nárast produkcie cukru o 3,5 mil. q.

Tabuľka č. 11

	Celkovo (v miliónoch)	Z toho fin.kapitál (v miliónoch)	% podiel
Verejné zväzky	1500	1200	21,2
Poľnohospodárstvo	300	200	4,2
Priemysel, obchod a živnosti	2500	1500	35,2
Stavebný ruch	2000	1100	28,2
Polotrvalé statky konzumné a dopravné	500	200	7
Doplňovanie zásob	300	200	4,2

Zdroj: Karásek, Karel. Kapitálová politika. 8.1.1935. str. 29

6.2 Príčiny nedostatku kapitálu

Karel Doležel v prednáške *O príčinách a dôsledkoch nedostatku kapitálu v čsl. hospodárství* videl československý problém vo veľkom **znehodnotení kapitálu počas krízy**, na ktorý trpela celá stredná Európa. Proces pozastavovania výroby ničil a obmedzoval kapitál. Vznikali nové pseudoteórie s priamymi riešeniami, ktoré *Doležel* razantne odmietal. „*Mohli by sme vraj použiť svojich nezamestnaných na produkciu kapitálových statkov bez toho, aby sme zmenšili produkciu spotrebných statkov. Toto opomenutie ostatných výrobných činiteľov okrem práce je zrejmý omyl, ktorý znehodnocuje všetky úvahy na týchto predpokladoch vybudované.*“⁷⁷ Podobne odmietol aj teóriu, ktorá tvrdila, že problémom nie je nedostatok kapitálu, ale nedostatočná kúpna sila, ktorú je možné zvýšiť zvýšením obeživa.

Československo, ako exportne orientovaná krajina, bola jedna z krajín, ktorá silne doplatila na stratu odbytišťa. Možnosťou bolo nahradiť stratené odbytišťa novými, zámorskými, alebo domácimi. Keďže československí exportéri by aj vďaka vysokej domácej cenovej hladine neboli konkurencieschopní na zámorských odbytištiach, ostávala možnosť nahradenia stratených odbytišťa domácimi. Avšak *Doležel* poznamenáva, že **výroba nie je uspôsobená na domáci trh** a vznikla by potreba prebudovania celého výrobného aparátu.

Ďalšia časť národného kapitálu bola podľa *Doležela* vyradovaná z výrobného procesu umelým posunutím výmenného pomeru v prospech poľnohospodárskych produktov (v porovnaní so svetovými cenami). Keďže sa už priemysel kvôli kríze dostal na

⁷⁷ Doležel, Karel. O příčinách a důsledcích nedostatku kapitálu v čsl. hospodárství. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, zväzok 10, str. 5

nižšiu úroveň na akej bol, udržovanie vysokých cien poľnohospodárskych produktov, znamenalo stlačovanie výšky miezd.

Doležel nepokladal za správne, keď sa zákonom stanovili najvyššie úrokové sadzby (aj z nových úverov), ktoré zdražili úver a pri nižších mzdách znamenali preferovanie ľudskej práce pred kapitálom. „Pocitovaný nedostatok peňažného kapitálu je vcelku prirodzeným dôsledkom procesu, ktorým sa naše hospodárstvo prispôsobuje novým pomerom, to je zmenšenému množstvu kapitálu proti skorším dobám.“⁷⁸

Pri analyzovaní problémov kapitálu vytvorených hospodárskou krízou si uvedomoval, že sa tu nejedná len o bežné dopady a dôsledky depresie, ale našiel špecifiká, na ktoré bolo treba reagovať. *„Nie je nezaujímavé všimnúť si, že v predošlých depresiách klesali ceny kapitálových statkov oveľa viac ako ceny statkov spotrebných. Tým bol daný popud k veľkej investičnej činnosti. Ku koncu depresie bola hodnota kapitálových statkov v hospodárstve väčšia než v predchádzajúcej konjunktúre. Cenové dohody priemyslov vyrábajúce investičné statky spôsobili, že napokon ceny v terajšej depesii neklesli ani zďaleka v tom pomere, aby to zodpovedalo poklesom spotrebných statkov.“⁷⁹*

Na zvýšenie národného produktu navrhoval *Doležel* **udržať podniky s dobrými predpokladmi na vysokej úrovni** a to aj na úkor ostatných, ktoré by sa mali uspokojiť s nižšou kapitálovou intenzitou. Spolu s *Karáskom* zdieľal názor, že „moc“ v týchto perspektívnych podnikoch je treba dať do rúk schopným podnikateľom, ktorým by sa nemali klásť do cesty prekážky v podobe štátnych administratívnych zásahov.

6.3 Dlhový problém

Karel Karásek sa v prednáške *Problém zadlužení* venoval dlhovému problému tak v zahraničí, ako aj v Československu. Pozornosť v predkrízových rokoch bola zameraná na dlh medzinárodný, ale vznikom hospodárskej krízy sa postupne presunula na dlh vnútorný. Dlhový problém bol ovplyvňovaný rozrastajúcim sa **finančným kapitálom**, ktorý v 20-tych rokoch nabral veľké rozmery najmä v Spojených štátoch amerických. Rozvíjajúci sa finančný kapitál a úver „...vystupňoval umelosť a zauzlenosť hospodárskych vzťahov do najvyššej možnej miery, dokončil to, čo peniaze začali: odkonkretizovanie,

⁷⁸ Doležel, Karel. O příčinách a důsledcích nedostatku kapitálu v čsl. hospodářství. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, svazok 10, str. 20

⁷⁹ Doležel, Karel. O příčinách a důsledcích nedostatku kapitálu v čsl. hospodářství. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, svazok 10, str. 23-24

*odnaturalizovanie, odosobnenie hospodárstva... osobnosť priameho majiteľa sa stráca, osobnosť správcu majetku ide do popredia. A nad tým všetkým sa objavuje v logickom závere stále stúpajúce zasahovanie štátu, vrcholu zbyrokratizovanej správy hospodárstva.*⁸⁰

Počas Veľkej hospodárskej krízy sa čelilo problému deflačnému a problém dlhový počas depresie rastie s tým, ako rastie veľkosť deflácie, keďže dlhy neklesajú, ale stagnujú. Následne dochádza k vypovedaniu úverov a k panike. Hospodárska kríza na začiatku 30-tych rokov splňovala predpoklady pre vznik ťažkých problémov pre dlžnícke krajiny, pretože deflačný prepád bol historicky najvyšší zo všetkých depresí a zároveň bol silne rozšírený úver a zadlženosť krajín, ešte ako pozostatok prvej svetovej vojny. *Karásek* sa zaoberá poruchami, ktoré vznikajú v rovnováhe medzi finančným a reálnym kapitálom. Všeobecne je táto rovnováha narušovaná, keď sa rýchlejšie zväčšuje finančný kapitál ako národný majetok. Medzi prvé poruchy zaradil obdobie 1925-1929 v Spojených štátoch amerických, kedy došlo k problémom s produktívnym poskytovaním pôžičiek, ktoré mali za následok nezdravý vývoj v USA. Problém teda nehládal v nedostatku peňažných úspor, ale v tom, že len polovica z nich bola použitá na produktívny úver. Obrovský rozmer však nadobudla porucha, ktorou bola zmena **finančného kapitálu na konzumný úver** využívaný na povojnovú potrebu rekonštrukcie. Situáciu zhoršovala aj prudká a všeobecná kríza v poľnohospodárstve a zadlžovanie sa v dôsledku nedostatočných príjmov nevyhlo ani triedam s pevným platom. Deficity štátnych a komunálnych rozpočtov pretrvávali aj v ďalších rokoch. Povojnové štátne dlhy pre 22 vybraných štátov narástli zo 161 mld. francúzskych frankov v roku 1913 na 2 835 mld. v roku 1930.⁸¹

Poruchou, ktorá takisto nabrala výrazných rozmerov bolo **znehodnotenie už vytvoreného reálneho kapitálu**. Znehodnotenie malo najväčší vplyv na európske štáty, hlavne na anglický priemysel, ktorý mal problém vysporiadať sa so vzniknutými štrukturálnymi zmenami a priemyselnou autarkiou. Popri znehodnotení reálneho kapitálu došlo aj k pádu jeho nominálnej hodnoty spôsobovaného defláciou. *„Až veľká kríza ukázala vplyv cenových pohybov na problém zadlženia, ukázala nemožnosť dlhotrvajúcej dôslednej deflácie. Za predchádzajúcej úverovej inflácie nebývalo stúpol rozsah finančného kapitálu a tento vzostup bol tiež jednou zo základných príčin vypätej*

⁸⁰ Karásek, Karel. Problém zadlužení. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, svazok 6, str. 7

⁸¹ Karásek, Karel. Problém zadlužení. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, svazok 6, str. 20-25

konjunktúry, vystupňovanej investičnej činnosti, pretlaku na svetových burzách, nastal pád kurzov a cien, ale vytvorený finančný kapitál zostal, pokiaľ mal formu úveru...⁸²

V tabuľke č.12 je znázornený vývoj národného majetku Spojených štátov amerických a veľkosť súkromných a verejných dlhov. V tejto tabuľke nie sú započítané akcie, ktoré keby sme prirátali k daným číslam dostali by sme, že veľkosť finančného kapitálu v roku 1932 sa rovná okolo 250 miliónoch dolárov, čo je veľkosť celého národného majetku.

Tabuľka č. 12

Majetok a dlhy USA (v miliónoch amerických dolárov):

	Národný majetok	Merané dolárom z roku 1912	Dlhy verejné	Dlhy súkromné	Úhrnom
1912	186,3	186,3	5	58	63
1922	320,8	229,1	31	105	136
1929	361,8	262,2	33	170	203
1932	247,3	263,1	38	137	175

Zdroj: Karásek, Karel. Problém zadlužení 9.12.1935. str. 31

V Anglicku, na konci roku 1935 tvoril finančný kapitál 90 % národného majetku. Okrem verejných dlhov obiehala v krajine veľké množstvo domácich cenných papierov. V období od 1927 do 1934 sa emitovali cenné papiere v hodnote 1 mld. libier. Vo Francúzsku kvôli neskorej devalvácii narástol finančný majetok do roku 1935 na úroveň 24 % národného majetku. Veľké nemecké dlhy sa naďalej zväčšovali (Tabuľka č. 13), najmä čo sa týka domového majetku a verejného dlhu, ktorý v roku 1930 presiahol 20 miliardovú hranicu. Celkový dlh do roku 1936 narástol o ďalších 15 mld.

Tabuľka č. 13

Nemecké dlhy (v miliardách nemeckých mariek):

	1928	1929	1930	1931
Poľnohospodárstvo	10,8	11,4	11,6	11,8
Domový majetok	20	22,7	26	28
Verejné dlhy	16,6	19,5	22,1	22,2
Verejné podniky	2,8	3,9	4,5	5,3
Priemysel, remeslá, obchod	28	31	30,3	26,3

Zdroj: Karásek, Karel. Problém zadlužení 9.12.1935. str. 32

V **Československu** sa v rokoch 1921 až 1930 vytvorilo finančného kapitálu v hodnote 60 mld. Kč. Ako aj v ostatných krajinách, aj v Československu vzniklo množstvo konzumných úverov. Celkovo **22 mld. Kč zo zadlženia pripadá na dlhy konzumné**, teda

⁸² Karásek, Karel. Problém zadlužení. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, svazok 6, str. 27

dlhy, proti ktorým nebola vytvorená reálna hodnota. K tomu treba pridať aj vojnové dlhy, keďže Rakúsko-Uhorsko taktiež financovalo vojnu dlhovo (65 mld. úverov). Československo však na seba prebralo len 4,2 z 20 mld. reparačných dlhov, teda konzumné dlhy sa rovnali približne 26 mld. Kč. Taktiež sa prejavilo **znehodnotenie reálneho kapitálu a to hlavne v priemysle sklárskom, textilnom, cukrárenskom a pivovarskom.**

Tabuľka č. 14

Československé dlhy (v miliónoch Kč)

	1919	1920	1930	1931	1932	1933	1934
Štátu	14000	15000	23560	25260	25730	27750	28750
Komunálnych zväzkov	1800	2300	10300	10800	11150	11350	11550
Poľnohospodárstva	1200	2000	13000	13530	13680	13800	14000
Priemyslu a živností	7000	13000	23250	20750	19150	17600	17600
Obchodu	2000	3000	5670	5170	4770	4500	4500
Úvery stavebné	1300	2000	11270	12070	12830	12700	12800
Ostatné úvery	2000	3000	5200	5920	6020	5600	5700
Dlhy úhrnom	29300	40300	92250	93500	93330	93300	94900

Zdroj: Karásek, Karel. Problém zadlužení 9.12.1935. str. 44

Problém porúch sa najviac koncentroval najmä u peňažných ústavov a hlavne u bánk. Tie sa podľa *Karáska* stali obeťou československého systému kapitálového trhu, ich podiel na celkových úveroch dosahoval svojho času úroveň aj 60 %, v roku 1936 však už len 28 %.

Štátna správa s národnou bankou si uvedomovali potrebu zníženia dlhu, preto od roku 1933 sa **koncentrovali na úrokovú otázku**, ktorá už bola popísaná na inom mieste. *Karásek* však úpravy úrokov považoval len za návrat k normálnym úrokovým sadzbám a tvrdil, že nepriniesli nič mimoriadne, čo by uľavilo dlžníkom. Vidí to skôr ako vývoj úroku daný konjunktúrnym vlnením. Na druhej strane sa vyjadruje v zmysle, že aj keď sa debetná sadzba zníži pod úroveň predvojnovú, nie je isté, aká miera úľavy z toho vyplynie pre dlžníkov. „*Úrok je kalkulačná položka, ako každá iná a je pravdepodobné, že úľava u tejto položky povedie proste k znižovaniu cien. To neplatí snád' dnes o poľnohospodárstve, ale bude platiť z veľkej časti o priemysle a zvlášť aj o domovom majetku, kde dôjde asi k postupnému znižovaniu činží. Tu úroková úľava prospeje nájomníkovi, trebárs že zase stlačenie kapitalizačnej miery povedie k istému zhodnoteniu domového majetku.*“⁸³

⁸³ Karásek, Karel. Problém zadlužení. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, svazok 6, str. 49

Namiesto riešenia znížením debetných sadzieb, hľadá poloindividuálne riešenie úverového problému ozdravením celého systému úverovej organizácie, aby sa podarilo znížiť vnútorný dlh, ktorý v roku 1935 tvoril 38 % národného majetku.

7 Záver

Spomedzi množstva literatúry a autorov, ktorí sa zaoberali problémom Veľkej hospodárskej krízy sme sa v tejto práci pokúsili zobrazit' postoje československých národohospodárov. Národohospodári hodnotili vzniknutú situáciu trizvo, keď sa pokúšali analyzovať situáciu v zahraničí a v niektorých prípadoch sa aj inšpirovať vhodnými a osvedčenými opatreniami s možným využitím pre Československo. Za miernu výhodu v ich činnosti je možné považovať fakt, že kríza v Československu, ako exportne orientovanej krajine, sa prejavila s menším oneskorením, čo im dávalo možnosť odsledovať prvé výsledky niektorých opatrení prijatých v iných štátoch.

V prednáškach národohospodárov je badateľná snaha dotýkať sa najväznejších problémov a hovoriť o ich riešení, čo bolo dôležité v dobe veľkého množstva nejasností a zmiešaných názorov. Snažili sa o hľadanie účinných komplexných riešení a poukazovali na nesprávnosť tých príliš jednoduchých. Ich myšlienky síce neboli identické, ale jasne formulované a vhodné pre ďalšiu diskusiu. Uvedomovali si, že v myslení ľudí pôsobia určité psychologické momenty. Ľudia nedôverovali prijímaným opatreniam, ktoré dovtedy neboli príliš zaužívané. Tak to bolo aj v prípade zásahov v menovej oblasti, preto bolo potrebné, ako to popisoval *Vilém Pospíšil*, vytvárať prostredie, ktoré by neplodilo zbytočnú paniku a obavy.

Národohospodári sa nenechali zviest' ani vznikajúcimi názormi presadzujúcimi plánované hospodárstvo. Reagujú na ne v menšej miere a väčšinou skepticky, najmä čo sa týka využitia plánovaného hospodárstva pri riešení krízy, ako napríklad v prednáške *Josefa Matouška* s názvom *O možnostiach a medziach štátného zásahu do hospodárstva, zejména při úpravě poměru mezi zemědělstvím a průmyslem*, alebo v prednáške *Ota Kappa* – *Předpoklady a možnosti hospodářského plánu se zvláštním zřetelem na poměry Slovenska*. K vzniku nového systému, ktorý by nahradil kapitalizmus nevideli príčiny, ako napríklad *Karel Karásek*, alebo poukazovali na neexistenciu adekvátnej náhrady.

V práci sme sa pokúsili zobrazit' názory národohospodárov na príčiny vzniku krízy. Tie sa od seba do určitej miery odlišovali. Vo väčšine prípadov sa však nejednalo o jednoznačné určenie jednej príčiny krízy, ale o súhrn problémov, ktoré mali svoj účinok pri jej vzniku a jej ďalšom priebehu. Národohospodári si pomáhali porovnávaním predchádzajúcich kríz so súčasnou krízou. Uvedomovali si špecifickosť tejto krízy, a preto pri hľadaní jej príčin sa pokúšali o nájdenie faktorov, ktoré ju urobili takou špecifickou.

Zdôrazňovali vplyv prvej svetovej vojny a zmeny, ktoré nastali po nej. Vzniknutá povojnová nestálosť podľa nich tkvela hlavne v nevysporiadaní reparačných platieb a celkovo vzťahov medzi jednotlivými krajinami. Na nerovnomernosť obnovy hospodárstva po vojne poukazoval najmä *Alois Král*. Kritika zo strany *Aloisa Krála*, *Viléma Pospíšila*, ale aj iných smerovala aj na nového hospodárskeho vodcu Spojené štáty americké, ktoré podľa nich nesprávne plnili úlohu najväčšieho veriteľa. Ďalšie problémy videli v zlate a rozšíreniu meny zlatej devízy, ktoré popisovali vo svojich prednáškach najmä *Antonín Basch*, alebo *Vilém Pospíšil*, ktorý sa negatívne vyjadril aj k návratu Anglicka k zlatému štandardu v roku 1925. Národohospodári sa ďalej zaoberali aj problémom racionalizácie, ktorej pripisoval význam hlavne *Evžen Štern*, či *Josef Drachovský*.

Menovou oblasťou a peňažníctvom sa národohospodári zaoberali vo veľkej miere. Silný vplyv tejto oblasti na vývoj hospodárskeho cyklu zdôrazňoval *Josef Hraše*. Vplyv rozmnoženia úveru ešte pred začiatkom krízy a jeho ďalší vplyv počas bankovej krízy popisoval *Jaroslav Píchal*, ktorý dal do súvisu rozvinutosť úverov a veľkosť dopadu krízy na hospodárstvo. *Antonín Pimper* sa na ustálenie situácie v československom úverníctve dožadoval toho, aby sa banky vzdali riskantných úverov a ľudové ústavy celkovo priemyselných a podnikateľských úverov. Národohospodári kladne hodnotili devalváciu Anglicka a následne aj devalváciu československej koruny, ktorej správne prevedenie a načasovanie komentoval najmä *Josef Kalfus*.

Na rozšírenie protekcionizmu počas krízy reagovali národohospodári negatívne. Partikularizmus a nacionalizmus v politike medzinarodného obchodu, ktorý bránil rýchlejšiemu vyriešeniu krízy kritizoval hlavne *Josef Vaněk*. Z pohľadu ťažkého dopadu protekcionizmu na československý export sa týmto problémom zaoberal *Rudolf Hotowetz*.

V otázke riešenia krízy a možných ciest z tejto depresie sme opísali pohľad národohospodárov na anglickú cestu a Nový údel v Spojených štátoch amerických. Pozitívne hodnotená bola hlavne anglická cesta, pričom Anglicko bolo svojou politikou u väčšiny národohospodárov sympatickejšie ako Spojené štáty americké. Tento fakt bol daný najmä snahou Anglicka o udržanie otvoreného obchodu a ich prvou devalváciou. Na druhej strane Spojené štáty boli kritizované, a to najmä zo strany *Karla Karáska*, ktorý okrem ich nesprávnej politiky ako hospodárskej veľmoci nepovažoval ani Roosveltov program za úspech. Ďalším faktorom mohla byť aj nemožnosť napodobniť tento program pre ostatné krajiny, o ktorej hovoril *Cyril Čechrák*.

V záverečnej časti práce venovanej kapitálovému trhu a dlhovému problému sme prezentovali najmä názory *Karla Karáska* a tiež *Karla Doležela*, ktorí sa vo svojich

prednáškach snažili opäť pozdvihnúť úlohu podnikateľa a podnikateľskú činnosť. Práve podnikateľská činnosť vytvára potrebné aktívne úspory.

Národohospodári z Českej spoločnosti národohospodárskej sa množstvom prezentovaných prednášok snažili poskytnúť čo najviac poznatkov a pohľadov na dobové problémy, a tým zamedziť vznikaniu nepodložených a unáhlených rozhodnutí, ktoré bolo treba dobre zvážiť. Ich názory a podnety boli v danej dobe na vysokej úrovni a môžeme povedať, že československí národohospodári so svojimi analýzami prispeli k riešeniu hospodárskej krízy v Československu.

8 Literatúra

1. Anthropius, J.: Obilní monopol a zemědělská krise. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, zvázok 1, Praha, 1932
2. Bárta, V.: Hospodářská krize 1929 – 1933 a New Deal. Laxenburg, 1992. Rukopis
3. Basch, A.: Československé hospodářství v krizi. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zvázok 15, Praha, 1937
4. Basch, A.: Medzinárodní peněžnictví a finančnictví v letech světové krise. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, zvázok 13, Praha, 1932
5. Brdlík, V.: Zemědělská krise v souvislosti s národním hospodářstvím. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, zvázok 1, Praha, 1932
6. Čechrák, C.: O hospodářské obnově ve Spojených státech severoamerických. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zvázok 6, Praha, 1937
7. Doležel, K.: O příčinách a důsledcích nedostatku kapitálu v čsl. Hospodářství, In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, zvázok 10, Praha, 1937
8. Doležel, K.: Hodnota čsl. koruny a co s tím souvisí. Brno: Minerva, 1936
9. Eichengreen, B.: Golden Fetters: Gold Standard and Great Depression. Oxford: Oxford University Press, 1991
10. Engliš, K.: Krise a ceny, Praha: Nakladatelství Fr. Borový, 1931
11. Engliš, K.: Světová a naše hospodářská krise. Praha: Nakladatelství Fr. Borový, 1934
12. Friedman, M., Schwartz, A. J.: A Monetary History of United States 1867-1960. Princeton University Press: Princeton, 1963
13. Galbraith, J. K.: The Great Crash. New York: Penguin Group, 1954.
14. Hejda, J., Štern, E.: O naší a světové hospodářské krizi (Svazek III.), In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, zvázok 11, Praha, 1932

15. Hotowetz, R., Drachovský, J.: O naší a světové hospodářské krizi (Svazek II.). In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, zvázok 9, Praha, 1932
16. Hraše, J., Král, A., Karásek, K.: O naší a světové hospodářské krizi (Svazek I.). In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1931/1932, zvázok 2, Praha, 1932
17. Jansa, V.: Anglická cesta z krise. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zvázok 5, Praha, 1937
18. Kalfus, J.: Československá devalvace a řešení hospodářské krise. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1933/1934, zvázok 4, Praha, 1934
19. Kapp, O.: Předpoklady a možnosti hospodářského plánu se zvláštním zřetelem na poměry Slovenska. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, zvázok 13, Praha, 1933
20. Karásek, K.: Několik hospodářských problémů (Banky - Měna - Diskontní politika - Platební bilance). Praha: Nákladom združení peněžního úřednictva v Praze, kníhtiskárna Všečeka a spol., 1926
21. Karásek, K.: Struktura trhu kapitálu v Československu. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, zvázok 12, Praha, 1933
22. Karásek, K.: Kapitálová politika. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1934/1935, zvázok 12, Praha, 1935
23. Karásek, K.: Problém zadlužení. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, zvázok 6, Praha, 1936
24. Karásek, K.: Problematika boje se světovou krizí. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zvázok 8, Praha, 1937
25. Karásek, K.: Konjunkturální cyklus v Československu. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1937/1938, zvázok 10, Praha, 1938
26. Kozák, J.: Finanční politika československá v době krise. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zvázok 10, Praha, 1937
27. Král, A.: Dnešní stav světového hospodářství. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1937/1938, zvázok 1, Praha, 1937

28. Král, A.: Meze cedulové politiky. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1934/1935, zväzok 19, Praha, 1935
29. Lacina, V.: Velká hospodářská krise v Československu 1929-1934. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1984
30. Macek, J.: Kam se poděly peníze? Co máme dělat? A jiné časové úvahy o ceste z krise. Praha: Ustřední dělnické kníhkupeství a nakladatelství, 1933
31. Macek, J.: Cesta z krise. In: Úkoly dneška, III.vydanie, zväzok 2, Praha, 1936
32. Matoušek, J.: O možnostech a mezích státního zásahu do hospodářství, zejména při úpravě poměru mezi zemědělstvím a průmyslem. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1933/1934, zväzok 6, Praha, 1934
33. Píchal, J.: Světové bankovníctví v krizi. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1932/1933, zväzok 17, Praha, 1933
34. Pimper, A.: Nové vývojové tendence v československém a světovém bankovníctví. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1934/1935, zväzok 17, Praha, 1934
35. Pistorius, T.: Švédská cesta z krise. Praha: Nakladatelství „Orbis“, 1936
36. Pospíšil, V.: Světové problémy měnové. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 3, Praha, 1936
37. Pospíšil, V.: O některých hospodářských a formálních stránkách poválečných poměrů úvěrových, zejména mezinárodních, In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, zväzok 12, Praha, 1936
38. Průcha, V. a kolektiv: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004
39. Rothbard, M. N.: America's Great Depression. Auburn: The Ludwig von Mises Institute, 2000. Dostupné na <http://www.mises.org/rothbard/agd.pdf>
40. Řezný, S.: Orientace čsl. zahraničního obchodu za světové hospodářské krise. In: Sbíрка přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zväzok 11, Praha, 1937
41. Sojka, M. a kolektiv: Dějiny ekonomických teorií. Praha: Karolinum, 1999

42. Špička, F.: Československý peněžní trh v letech krise. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1935/1936, zvázok 16, Praha, 1936
43. Třebický, J.: Hospodářská politika Československé republiky za krise. In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zvázok 12, Praha, 1937
44. Vaněk, J.: Cesty ze světové krise, In: Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské 1936/1937, zvázok 2, Praha, 1936
45. Vencovský, F.: Karel Engliš. Brno: Masarykova Univerzita, 1993

UNIVERSITAS CAROLINA PRAGENSIS
založena 1348

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Opletalova 26
110 00 Praha 1
TEL: 222 112 330,305
TEL/FAX:
E-mail:
ies@mbox.fsv.cuni.cz
<http://ies.fsv.cuni.cz>

Akademický rok 2006/2007

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Student:	Michal Vrábel
Obor:	Ekonomie
Konzultant:	Doc. Ing. Karel Půlpán, Csc.

Garant studijního programu Vám dle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a Studijního a zkušebního řádu UK v Praze určuje následující bakalářskou práci

Předpokládaný název BP:

Reakcia na Veľkú hospodársku krízu v prednáškach Českej spoločnosti národohospodárskej 1931 - 1938

Charakteristika tématu, současný stav poznání, případné zvláštní metody zpracování tématu:

V tejto práci sa autor bude zaoberať Veľkou hospodárskou krízou a problémami, ktoré spôsobila, a to tak ako ich zobrazovala vo svojich prednáškach Česká spoločnosť národohospodárska. Autor sa pokúsi zobrazit' aj vtedajšie ekonomické myslenie popredných národohospodárov z českej národohospodárskej spoločnosti. Úlohou prvej časti práce je zobrazit' počiatok a príčiny vzniku Veľkej hospodárskej krízy. Ďalej sa autor zameria na svetové hospodárstvo a dopad Veľkej hospodárskej krízy naň a taktiež opíše dopad krízy na Československo. Postupne autor podrobnejšie rozoberie vybrané oblasti československej ekonomiky zasiahnuté hospodárskou krízou a zároveň autor popíše cesty a možnosti ako prekonať krízu, tak ako ich videli v 30-tych rokoch 20. storočia v Českej spoločnosti národohospodárskej.

Struktura BP:

1. Velká hospodářská kríza – příčiny vzniku
2. Svetové hospodárstvo počas krízy
3. Dopad krízy na Československo
4. Podrobnejšia analýza

Seznam základních pramenů a odborné literatury:

Prednášky Českej spoločnosti národohospodárskej 1931-1938, nakladateľstvo Fr.Řivnáč

Hall, T. E., Ferguson, D. J.: The Great Depression: An International Disaster of Perverse Economic Policies, Michigan, University of Michigan Press, 1998

Robbins, L.: The Great Depression, London, Macmillan, 1934

Vencovský, F.: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948, Brno, Masarykova univerzita 1997

Temin, P.: Lessons from The Great Depression, Cambridge, MIT Press, 1989

Bernanke, B. S.: Essays on Great Depression, Princeton University Press, Ney Persey 2000

Půlpán, K.: Nástin českých hospodářských dějin, Praha, Karolinum 1992

Bělina, P., Pokorný J. a kol.: Dějiny Zemí Koruny České II. Praha, Paseka 1998

Datum zadání:	říjen 2006
Termín odevzdání:	červen 2007

Podpisy konzultanta a studenta:

V Praze dne